

INSTITUCINIS ATSAKAS Į NEAPYKANTOS KALBOS REIŠKINIŲ LIETUVOJE: NEPRIKLAUSOMA APŽVALGA

LYGIŲ GALIMYBIŲ
KONTROLIERIAUS
TARNYBA

ŽURNALISTŲ ETIKOS
INSPEKTORIAUS TARNYBA

Leidinyi finansuotas
Europos SĄjungos Teisių, lygybės
ir pilietiškumo programos (2014-2020) lėšomis.

Leidinyi parengtas įgyvendinant projektą „#NoPlace4Hate: Lietuvos institucijų atsako į neapykantos kalbą tobulinimas“ (sutarties su Europos Komisijos Nr. 856741 – LGKT_GBV – REC-AG-2018/REC-RDAP-GBV-AG-2018875127 — LGKT_HS — REC-AG-2019/REC-RRAC-RACI-AG-2019).
Leidinio turinys atspindi rengėjų nuomonę ir požiūrį. Europos Komisija neprisiima jokios atsakomybės už pateiktos informacijos panaudojimą.

Įvadas.....	4
1 skyrius. Neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos situacija Lietuvoje	5
1.1. Neapykantos kalbos reglamentavimas.....	5
1.2. Oficiali statistika ir neapykantos nusikaltimų latentiškumas	6
1.3. Institucinis bendradarbiavimas ir pagalba nukentėjusiems	8
2 skyrius. Visuomenės požiūris į neapykantos kalbą internete.....	10
2.1. Visuomenės apklausa: tyrimo tikslai ir metodika	10
2.2. Respondentų elgesys internete	11
2.3. Kreipimasis pagalbos	13
2.4. Neigiamų komentarų internete vertinimas	14
2.5. Situacijos, susijusios su neigiamais komentarais internete	16
2.6. Visuomenės informuotumas apie prevencijos priemones	17
3 skyrius. Neapykantos komentaras kaip neapykantos nusikaltimas.....	19
3.1. Neefektyvus institucijų atsakas į neapykantos kalbą (problemos analizė).....	20
3.2. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos praktikos studija	20
3.3. Institucinio atsako į neapykantos kalbą pamatinė problema – teisės aiškinimo siaurinimas (nacionalinės teismų praktikos įtaka).....	21
3.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos apžvalga	23
3.5. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija	24
3.6. Pozityvus pokytis	26
3.7. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos indėlis neapykantos kalbos prevencijos srityje	26
4 skyrius. Neapykantos incidentai kaip diskriminacijos išraiška	28
4.1. Diskriminacija.....	28
4.2. Išankstinių neigiamų nuostatų, diskriminacijos ir neapykantos kalbos santykis	28
4.3. Lygybę užtikrinančių institucijų mandatas	30
5 skyrius. Rekomendacijos	33

IVADAS

Neapykantos kalba apima daugybę raiškos formų, kuriomis skleidžiama, kurstoma, skatinama ar pateisinama neapykanta, smurtas ir diskriminacija prieš asmenį ar asmenų grupę dėl įvairių priežasčių¹. Neapykantos kalbai yra būdingas kalbinių priemonių vartojimas, t. y. raštu ar žodžiu išreiškiant tam tikrus neapykantą skatinančius pavienius žodžius, teiginius, šūkius ar vartojant įvairius kurstomojo ar diskriminacinio pobūdžio prasmę turinčius simbolius. Svarbu tai, kad neapykantos kalbos reiškinių egzistavimas visuomenėje kelia pavojų ne tik pavieniams asmenims, bet ir jų grupėms. Pavyzdžiui, tam tikrų bruožų, tokių kaip tautybė, rasė ar seksualinė orientacija, siejamoms bendruomenėms. Nepakankamas neapykantos kalbos rimtumo vertinimas gali sukelti tolimesnį eskalavimą, lemiantį smurto ir konfliktų apraiškas. Šiuo atžvilgiu „neapykantos kalba yra kraštutinė nepakantumo forma“, skatinanti neapykantos nusikaltimų egzistavimą². Galiausiai, ignoruojant neapykantą skatinančios kalbos egzistavimą, reikšmingai neigiamai paveikiamas ir efektyvus pamatinių demokratiškosios valstybės principų užtikrinimas valstybėje.

Siekiant užkardyti saviraiškos laisvę peržengiančios raiškos atvejus, Lietuvoje neapykantos kurstymas yra uždraustas Baudžiamuoju įstatymu³. Tai reiškia, kad neapykantos kalba yra nusikaltimas, už kurį gali grėsti baudžiamoji atsakomybė. Vis dėlto efektyviai kovai su neapykantos sklaida viešojoje erdvėje vien baudžiamųjų priemonių nepakanka. Tinkamas švietimas ir informavimas apie neapykantos kalbos keliamus pavojus skatina didesnę visuomenės sąmoningumą ir atitinkamai – nepakantumo išraiškų mažėjimą. Tai, savo ruožtu, prisideda prie geresnės pažeidžiamų bendruomenių ir asmenų apsaugos, jų teisių užtikrinimo.

Dėmesį į neapykantos kalbos pavojingumą atkreipia tiek nacionalinės, tiek tarptautinės žmogaus teisių užtikrinimo institucijos. Reikšmingas dėmesys tarptautiniu mastu skiriamas poreikiui imtis aktyvių veiksmų neapykantos kalbos savalaikiam užkardymui.⁴ Nepakantumo, engimo ir diskriminacijos išraiškos – tiek žodinės, tiek fizinės – „kitam“ ar „kitokiam“ pažeidžia lygiateisiškumo principo užtikrinimą ir kėsina į asmenų saugumą bei gerbūvį.

Atsižvelgiant į tai, šioje Apžvalgoje aptariama neapykantos kalbos samprata, jos teisinis reglamentavimas, paplitimas Lietuvoje ir visuomenės supratimas apie šį reiškinį. Taip pat pristatyta aktuali teismų praktika ir įvertinami iššūkiai, kylantys institucijoms, dirbančioms neapykantos kalbos ir diskriminacijos užkardymo srityse. Galiausiai, Apžvalgoje pateikiamos rekomendacijos skirtingoms suinteresuotoms šalims, siekiant, kad neapykantos kalba būtų geriau atpažįstama ir efektyviau užkardyta.

¹ „Hate speech and violence“, *Europos Komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI)*, žiūrėta 2020 m. gruodžio 1 d., <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/hate-speech-and-violence>.

² Ibid.

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas (Nr. VIII-1968), 2000 m. rugsėjo 26 d., 170 str. <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>.

⁴ EQUINET, „Extending the Agenda. Equality Bodies addressing Hate Speech“, 2018.

1.1. Neapykantos kalbos reglamentavimas

Nors Lietuvos įstatymuose nėra minima „neapykantos kalbos“ sąvoka, tai nereiškia, jog Lietuvos įstatyminė bazė neįžvelgia šio fenomeno pavojingumo ir nenumato su juo susijusios atsakomybės. Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtina pamatines žmogaus teises, tarp kurių – teisę reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją⁵. Konstitucijoje taip pat nurodyta, jog šios teisės yra nesuderinamos su nusikalstamais veiksmais – tautinės, religinės, rasinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu⁶.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – ir BK) XXV skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“ yra reglamentuojamos su neapykantos kurstymu susijusios veikos⁷. Apibendrinus BK 170 straipsnį, neapykantos kurstymas apima skirtingas išraiškos formas, kai yra tyčiojamosi, niekinama, raginama diskriminuoti, smurtauti ar susidoroti su asmenimis pagal tam tikrus įstatymo saugomus požymius, tokius kaip amžius, lytis, seksualinė orientacija, neįgalumas, rasė, tautybė, kalba, kilmė, socialinė padėtis, tikėjimas, įsitikinimai ar pažiūros⁸.

Baudžiamasis kodeksas taip pat numato atsakomybę ir už bet kuriuos kitus nusikaltimus, kurių pagrindas yra neapykanta įstatymo saugomoms grupėms, nurodant, kad neapykantos motyvas yra sunkinanti nusikaltimo aplinkybė⁹. Pavienių nusikaltimų atvejais, neapykantos motyvas gali būti traktuojamas ir kaip nusikaltimą kvalifikuojanti aplinkybė, todėl egzistuojant šiam motyvui yra taikoma griežtesnė bausmė¹⁰.

Neapykantos nusikaltimų, įskaitant ir tam tikrų kategorijų neapykantos kalbą, kriminalizavimas kyla ne tik iš nacionalinės Lietuvos, bet ir iš Europos Sąjungos (toliau – ir ES) teisės. 2008 metais Europos Sąjungos Tarybai priėmus Pamatinį sprendimą dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis¹¹ (toliau – ir Pamatinis sprendimas), kuriuo nustatomi kriminalizavimui, baudžiamajam persekiojimui ir sankcijoms už rasistines neapykantą kurstančias kalbas ir nusikaltimus dėl neapykantos taikomi minimalieji standartai, ES valstybės narės įsipareigojo imtis priemonių užtikrinant baudžiamumą už nusikalstamas veikas, susijusias su rasizmu ir ksenofobija. Europos Komisijai išanalizavus Pamatinio sprendimo perkėlimą į valstybių narių teisinį reglamentavimą buvo konstatuota, kad baudžiamumas dėl viešo tiek neapykantos, tiek smurto skatinimo (kurstymo) yra svarbi priemonė siekiant veiksmingo Pamatinio sprendimo įgyvendinimo¹².

Tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos mechanizmai taip pat atkreipia Lietuvos institucijų dėmesį į

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija (Nr. 33–1014, 1992 m.), 25 str. 4 d., <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.

⁶ Ibid.

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas (Nr. VIII-1968), 2000 m. rugsėjo 26 d., 170 str., <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>

⁸ Ibid.

⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas (Nr. VIII-1968), 2000 m. rugsėjo 26 d., 60 str. 1 d. 12 p., <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>

¹⁰ Ibid. BK 129 str. 2 d. 13 p., 135 str. 2 d. 13 p., 138 str. 2 d. 13 p.

¹¹ Tarybos pamatinis sprendimas Nr. 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008 m. lapkričio 28 d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32008F0913>

¹² Europos Komisija, „Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law“, 2014 m.

neapykantos nusikaltimų problematiką šalyje. Pavyzdžiui, 2016 m. lapkričio mėnesį Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryboje buvo vertinama, kaip Lietuvoje užtikrinamos Jungtinių Tautų (toliau – ir JT) teisės aktuose garantuojamos žmogaus teisės¹³. Visuotinės periodinės peržiūros proceso metu¹⁴, atsižvelgdamos į antrąjį Lietuvos pranešimą apie žmogaus teisių padėtį valstybėje, Tarybos narės Lietuvos Vyriausybei pateikė rekomendacijas. Tarp kitų svarbių rekomendacijų net 28 išimtinai susijusios su neapykantos nusikaltimų prevencija ir tinkamu jų tyrimu¹⁵.

JT Žmogaus teisių komitetas (toliau – ir Komitetas), stebintis Jungtinių Tautų tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto įgyvendinimą valstybėse narėse, 2019 metais teigiamai įvertino „teisėkūros ir kitas priemones, kurių ėmėsi Lietuva kovodama su neapykantos kurstymu ir neapykantos nusikaltimais“¹⁶. Nepaisant to, Komitetas pažymėjo ir išliekanti susirūpinimą dėl egzistuojančios „netolerancijos ir išankstinio nusistatymo pažeidžiamų ir mažumų grupių atžvilgiu įskaitant romus, žydus, migrantus, pabėgėlius, prieglobsčio prašytojus ir lesbietes, gėjus, biseksualius, translyčius ir interseksualius asmenis“ bei neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų prieš šias grupes paplitimą visuomenėje, įskaitant ir internete¹⁷. Panašią poziciją išsakė ir JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas, 2019 metais pateikęs rekomendacijas Lietuvai dėl JT Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo¹⁸ komitetas išreiškė susirūpinimą dėl neapykantos kurstymo prieš pažeidžiamas grupes, įskaitant ir antisemitinę kalbą bei neapykantos kalbos „naudojimą žiniasklaidoje, įskaitant internetinę žiniasklaidą, bei politinėje srityje“¹⁹.

Taigi, tiek nacionalinė, tiek tarptautinė teisė apibrėžia neapykantos kalbos (kurstymo) ir saviraiškos laisvės ribas bei pabrėžia neapykantos nusikaltimų fenomeno pavojingumą. Nepaisant to, nors ir egzistuojantys viešojoje erdvėje, neapykantos kurstymo atvejai Lietuvoje dažnai išlieka „nematomi“, o su jais susiduriantys asmenys – be tinkamo savo teisių apsaugos užtikrinimo.

1.2. Oficiali statistika ir neapykantos nusikaltimų latentškumas

Neapykantos nusikaltimams yra būdingas didelis latentškumas. Tai reiškia, kad oficiali statistika parodo tik menką dalį – oficialiai užfiksuotus – nusikaltimus, tačiau neatspindi realaus įvykstančių neapykantos nusikaltimų masto. Tokį latentškumą lemia keletas reikšmingų priežasčių. Visų pirma, reikšminga suprasti tai, kad neapykantos nusikaltimai patenka į ypatingą nusikaltimų kategoriją, jais taikomasi į asmens identitetą, todėl nukentėjusiems yra ypatingai sunku apie juos pranešti. 2019 metais Lietuvoje atlikto „Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo“ duomenys parodė, kad „neapykantos incidentų skaičius gali būti daug didesnis nei oficiali statistika“²⁰. Svarbu tai, jog su neapykantos kalbos atvejais susiję incidentai – „tiesioginės patyčios, užgaulūs komentarai apie konkretų asmenį ar asmenis“, pasak tyrimo rezultatų, „yra pati tipiškiausia neapykantos incidentų forma“²¹.

¹³ „Antroji Lietuvos ataskaita Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos Visuotinės periodinės peržiūros mechanizmui“, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, 2016 m. lapkričio 3 d., <https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/jt-zmogaus-teisiu-tarybos-vykdomos-visuotines-periodines-perziuros-metu-pristatyta-antroji-lietuvos-ataskaita>.

¹⁴ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija nurodo, kad „Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos vykdoma visuotinė periodinė (angl. *Universal Periodic Review (UPR)*) peržiūra yra žmogaus teisių stebėjimo mechanizmas, veikiantis nuo 2008 m. Jis suteikia galimybę valstybėms, Jungtinių Tautų Organizacijos narėms, vertinti, kaip užtikrinamos žmogaus teisės konkrečioje Jungtinių Tautų Organizacijos valstybėje narėje, pateikiant rekomendacijas dėl žmogaus teisių užtikrinimo bei besitęsiančių žmogaus teisių pažeidimų.“

¹⁵ Kristina Normantaitė, „Atsakas į neapykantos nusikaltimus: situacijos Lietuvoje apžvalga“, *Žmogaus teisių stebėjimo institutas*, (2017), 9.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ „Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijos Lietuvai“, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, 2020 m. balandžio 14 d., <http://www.urm.lt/default/lt/uzsienio-politika/uzsienio-politikos-prioritetai/zmogaus-teises/zmogaus-teisiu-konvencijos-ir-pranesimu-rengimas/jt-diskriminacijos-panaikinimo-komiteto-rekomendacijos>.

¹⁹ JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas, „Baigiamosios pastabos dėl Lietuvos devintojo ir dešimtojo periodinių pranešimų“, 2019.

²⁰ Liutauras Labanauskas, „Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita“, 2019, 79.

²¹ Ibid.

Studijoje taip pat buvo išskirtos reikšmingos priežastys, lemiančios neapykantos incidentų latentiskumą. Tyrime dalyvavusių bendruomenių²² nariai esmine nepranešimo apie neapykantos atvejus priežastimi nurodė įsitikinimą, kad „pažeidėjai nebus nubausti“²³. Tokį įsitikinimą įprastai lemia nepasitikėjimas egzistuojančia sistema, nežinojimas, kur kreiptis, nenoras atskleisti savo tapatybės (pavyzdžiui, seksualinės orientacijos), baimė patirti antrinę viktimizaciją (nenoras dar kartą išgyventi patirtos emocinės traumos), ankstesnės pranešimo patirtys – tiek asmeninės, tiek girdėtos iš kitų bendruomenės narių, ir kitos priežastys. Panašius rezultatus pateikia tiek Lietuvoje, tiek už Lietuvos ribų atlikti tyrimai²⁴. Susiduriant su šiais barjeriais, pranešti apie neapykantos nusikaltimus tampa ypatingai sunku, pažeidėjai lieka nubausti, o nukentėję asmenys nesulaukia reikalingos pagalbos.

Be to, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija (toliau – Vidaus reikalų ministerija) yra nurodžiusi, jog „tikėtina, kad didelė dalis nusikalstamų veikų, padarytų neapykantos motyvais, nepatenka į šių veikų apskaitą, duomenų formose nenurodžius atitinkamo nusikalstamos veikos padarymo motyvo (žmogiškasis faktorius)“²⁵. Todėl yra prarandamas reikšmingas kiekis duomenų, kurie galėtų atskleisti realesnį neapykanta motyvuotų nusikaltimų mastą.

Svarbu įvertinti ir tai, kad neapykantos kalba reiškiasi skirtingomis formomis ir skirtingose priemonėse. Pavyzdžiui, neapykantą kurstanti retorika internete tampa vis didesne problema²⁶, tačiau trūkstanta priemonių tinkamai ją reaguoti. Daugiausia oficialiai užregistruojamų neapykantos kurstymo atvejų Lietuvoje yra fiksuojama interneto erdvėje, pavyzdžiui, naujienų portalų ar socialinių tinklų komentaruose²⁷.

Nepaisant to, kad nukentėjusieji nuo neapykantos nusikaltimų – tiek susidūrę su neapykantos kalbos atvejais, tiek ir su kitais neapykanta motyvuotais incidentais – nėra linkę apie juos pranešti teisėsaugos institucijoms, viešai prieinamoje statistikoje galima įžvelgti tam tikras tendencijas. Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos (toliau – ir IRD) duomenimis, pastaruosius ketverius metus²⁸ užregistruojamų neapykantos kurstymo atvejų (BK 170 straipsnis) skaičius nežymiai išaugo. 2017 metais buvo užregistruota 17, 2018 metais – 21, 2019 metais – 28, 2020 metai (sausio–lapkričio mėnesių duomenys) – 42 neapykantos kurstymo atvejai.

Remiantis IRD pateikiama ketverių metų statistika, daugiausia atvejų registruojama tautybės (38), seksualinės orientacijos (37) ir rasės (14) pagrindais.

²² Kokybiniame tyrime dalyvavo žydų, romų, LGBT, musulmonų ir kitos rasės asmenų bendruomenių nariai.

²³ Labanauskas, 83.

²⁴ Petra Bard, Judit Bayer. n.d. „Hate Speech and Hate Crime in the EU and the Evaluation of Online Content Regulation Approaches“, 2020, 169.

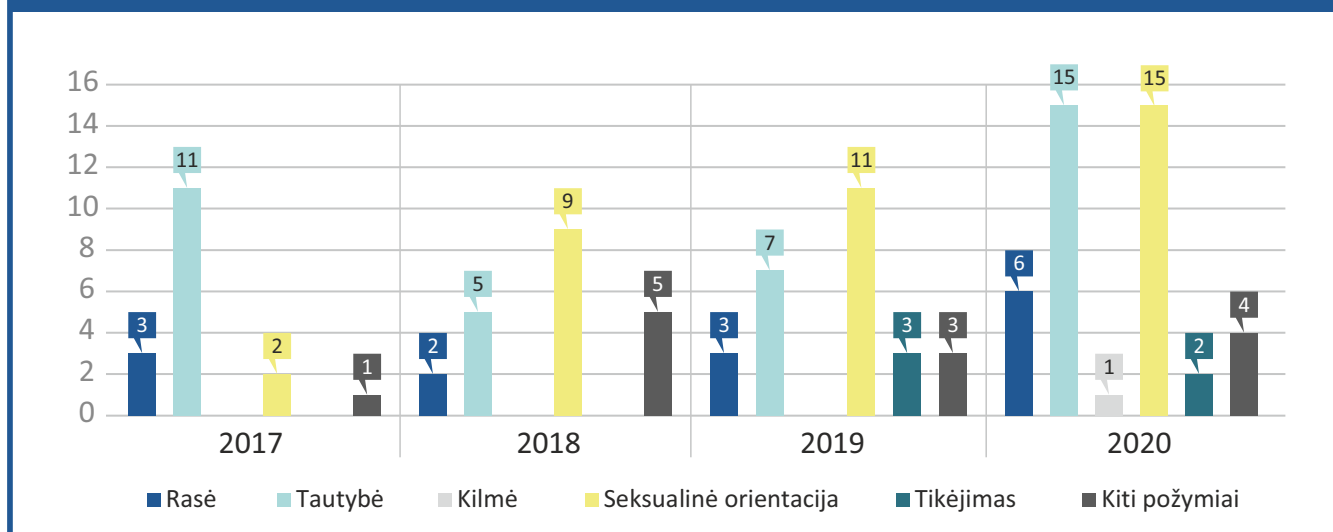
²⁵ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, „Darbo grupės veiksmingam atsakui į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą Lietuvoje skatinti 2020-2022 veiklos planas“. 2020 m. balandžio 23 d.

²⁶ „Neapykantos pilni komentarai – vis dar didelė problema: sukurta nauja platforma, kur galima apie juos pranešti“, *LRT.lt*, 2020 m. gruodžio 5 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1292095/neapykantos-pilni-komentarai-vis-dar-didele-problema-skurta-nauja-platforma-kur-galima-apie-juos-pranesti>.

²⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020 m. sausio 14 d. sprendimas byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą, pareiškimo Nr. 41288/15, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200344>.

²⁸ 2020-ųjų metų duomenys apima sausio–lapkričio mėnesius.

Užregistruoti neapykantos kurstymo atvejai (BK 170 straipsnis) pagal požymius

1 pav. Užregistruoti neapykantos kurstymo atvejai (BK 170 straipsnis)

1.3. Institucinis bendradarbiavimas ir pagalba nukentėjusiems

Šiuo metu Lietuvoje nėra vieno konkretaus nacionalinio lygmens veiksmų plano, specifiskai skirto neapykantos nusikaltimų prevencijai. Nepaisant to, 2020 metų balandžio mėnesį Vidaus reikalų ministerija patvirtino reikšmingą „Darbo grupės veiksmingam atsakui į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą Lietuvoje skatinti 2020–2022 veiklos planą“²⁹. Jame išskiriamos 6 pagrindinės darbo grupės veiklos sritys, tarp kurių: „tarpinstitucinio bendradarbiavimo neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos prevencijos srityje stiprinimas“, „visuomenės informavimas ir švietimas“, „žiniasklaidos monitoringas ir visuomenės informavimo priemonių atstovų jautrinimas neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos temomis“ ir kitos³⁰. Aktualu tai, jog veiksmų planu siekiama: „Didinti teisėsaugos pareigūnų žinias neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos atpažinimo, tyrimo ir prevencijos srityje, kelti žiniasklaidos atstovų ir nevyriausybinių organizacijų kompetenciją, atliepiančią neapykantos nusikaltimų pažeidžiamųjų bendruomenių poreikius, sustiprinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą, siekiant veiksmingo atsako į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą, plačiąją visuomenę labiau informuoti apie šio pobūdžio nusikalstamas veikas ir tokiu būdu paskatinti pranešti apie neapykanta motyvuotus incidentus.“

Veiksmų plane taip pat išskiriami konkretūs uždaviniai ir priemonės, skirtos šių uždavinių sėkmingam pasiekimui, ir už juos atsakingos institucijos. Be kitų priemonių, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (toliau – ir LGKT) ir Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba (toliau – ir ŽEIT) prisideda prie priemonės 3.2. koordinavimo, kuria siekiama „Įvertinti neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančių kalbų tyrimo veiksmų algoritmo policijos pareigūnams poreikį ir prireikus parengti jo projektą“³¹. Reikšminga paminėti ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos patvirtintą „Nediskriminavimo skatinimo 2017–2019 metų veiksmų planą“³², kuriame taip pat yra numatyta keletas priemonių, skirtų teisėsaugos pareigūnų švietimui apie neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kurstymą³³.

²⁹ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija „Darbo grupės veiksmingam atsakui į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą Lietuvoje skatinti 2020–2022 veiklos planas“.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Įsakymas dėl Nediskriminavimo skatinimo 2017–2019 metų veiksmų plano patvirtinimo, 2017 m. gegužės 15 d. Nr. A1-250, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/fa5d2b103a3f11e7b66ae890e1368363/bdzivcfOTE>

³³ Pavyzdžiui, Priemonė 4.4. nurodo: „organizuoti mokymus policijos pareigūnams apie neapykantos nusikaltimus LGBT bendruomenės asmenims“.

Koordinuoti veiksmai ir tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra ypatingai svarbūs siekiant efektyviai įgyvendinti viešosios politikos priemones, skirtas neapykantos nusikaltimų užkardymui ir nukentėjusių asmenų apsaugai.

Kalbant apie nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusius asmenis ar neapykantos incidentų liudytojus, visuomenės apklausos ir kiti viktimologiniai tyrimai rodo, kad šie asmenys dažnai nežino, kur kreiptis ir kaip pranešti apie savo patirtis bei kokios pagalbos iš atsakingų institucijų galima tikėtis³⁴. Negana to, dažnai trūksta žinių ir apie tai, kas yra neapykantos nusikaltimai, ką reiškia neapykantos kurstymas ir kodėl už šiuos nusikaltimus gali būti baudžiama (išsamiau – 2 ir 3 Apžvalgos skyriuose). Savalaikis visuomenės informavimas ir švietimas bei vieninga institucijų pozicija dėl neapykantos kurstymo prevencijos yra patikrintos ir veiksmingos priemonės, galinčios palengvinti nukentėjusiųjų patirtis bei pagerinti teisių užtikrinimą.

Vis dėlto, šiuo metu Lietuvoje nėra Vyriausybės ar nevyriausybinių organizacijos valdomos bendros paramos nukentėjusiems struktūros, kuri teiktų bendrąją ir specialiąją paramą (emocinę, psichologinę, teisinę) visoms nusikaltimų aukoms³⁵. 2012 metais priimta Europos Sąjungos Nukentėjusiųjų teisių direktyva³⁶ (toliau – ir Direktyva) nustatė vienodus minimalius nusikaltimų aukų teisių apsaugos standartus, privalomus visoms ES šalims. Vienas iš pagrindinių Direktyvos tikslų – užtikrinti, kad nusikaltimų aukos gautų „tinkamą informaciją, paramą ir apsaugą bei galėtų dalyvauti baudžiamajame procese“. Ypatingas dėmesys Direktyvoje skiriamas pažeidžiamoms nusikaltimų aukoms, tarp kurių išskiriami ir asmenys, nukentėję nuo neapykantos nusikaltimų.

Kaip vieną iš pamatinių teisių, ES Nukentėjusiųjų teisių direktyva išskiria „teisę į informaciją“. Šia teise yra įtvirtinama, kad nusikaltimų aukos turi teisę būti informuotos apie baudžiamąjį procesą ir savo teises paprasta ir suprantama kalba, gauti esminę joms reikalingą informaciją jau pirmojo kontakto su kompetentinga institucija metu, taip pat gauti informaciją apie savo bylą ir joje priimtus sprendimus³⁷. Sėkmingas šios teisės užtikrinimas yra ypatingai svarbus nukentėjusiems nuo neapykantos nusikaltimų, kadangi baudžiamasis procesas neapykantos nusikaltimų aukoms gali būti ypatingai bauginantis ir emociškai sekinantis, be to, egzistuoja didelė antrinės ir pakartotinės viktimizacijos grėsmė. Tyrimai rodo, kad nukentėjusieji nuo neapykantos nusikaltimų ilgiau kenčia psichologines šio nusikaltimo pasekmes: bendrą pažeidžiamumo jausmą, nerimą bei galimą depresiją, ilgiau trunkantį nuolatinės baimės jausmą, užsitęsusių nemigą, taip pat susiduria su problemomis darbe ar studijose bei tarpasmeniniuose santykiuose³⁸. Todėl siekis užtikrinti sklandų ir kuo mažiau pakartotinai viktimizuojantį baudžiamąjį procesą turėtų būti valstybių prioritetu.

Kaip rodo visuomenės nuomonės (išsamiau – 2 skyriuje) bei pažeidžiamų bendruomenių tyrimo rezultatai, visuomenei vis dar trūksta informacijos apie neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kurstymo fenomeną, egzistuojančias galimybes ginti savo teises bei plačiąja prasme – apie atsakingą elgesį viešojoje erdvėje.

³⁴ Labanauskas, 2019.

³⁵ Natalija Bitiukova, Kristina Normantaitė, „Nusikaltimų aukų teisių analizė Europoje. Šalies ataskaita: Lietuva“, Victim Support Europe, 2019, 29 p.

³⁶ 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtinausi aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>.

³⁷ Ibid.

³⁸ Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija, „Understanding the Needs of Hate Crime Victims“, 2020, 12. <https://www.osce.org/files/f/documents/0/5/463011.pdf>.

2.1. Visuomenės apklausa: tyrimo tikslai ir metodika

Išsamiai renkami statistiniai duomenys apie užfiksuotus neapykantos kurstymo atvejus ir viktimologinės bei visuomenės nuomonės apklausos yra svarbūs įrankiai norint rasti efektyviausias priemones neapykantos kalbai užkardyti. Visuomenės nuomonės apklausos reikšmingai prisideda prie įvairiapusio problemos įvertinimo – padeda geriau suprasti neapykantos kalbos fenomeną, taip pat šio reiškinio suvokimą plačiojoje visuomenėje bei paplitimą viešojoje erdvėje.

2020 metų spalio mėnesį³⁹ buvo atliktas reprezentatyvus Lietuvos gyventojų nuomonės tyrimas, kuriuo buvo siekiama išsiaiškinti keletą svarbių klausimų:

- ar respondentai internete reiškia savo neigiamą nuomonę apie tam tikras asmenų grupes, ar patys tokių komentarų susilaukia;
- kokio atsako iš kitų interneto vartotojų sulaukia apklaustųjų parašyti neigiami komentarai;
- ar respondentai, susidūrę su neigiamu komentaru internete, kreiptųsi pagalbos;
- kokių institucijų (teisėsaugos, ombudsmenų, šeimos ir pan.) pagalbą pasitelktų, susidūrę su neapykantos kalba.

Taip pat užduoti ir kiti aktualūs klausimai, vertinantys ir asmeninį respondentų požiūrį į neigiamus komentarus. Siekta išsiaiškinti, ar apklausos dalyviai atpažįsta konkrečias jiems pateiktas situacijas kaip neapykantos kalbą (neapykantos kurstymą). Galiausiai, buvo vertinamos respondentų žinios apie vykdomas prevencines priemones, nukreiptas prieš neapykantos kalbą.

Duomenų rinkimas atliktas apklausos metodu, respondentų namuose, apklausėjams pateikiant parengtus klausimus ir atsakymus fiksuojant klausimyne. Daugiapakopė, tikimybinė atranka vykdyta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Tyrimas vyko 27 miestuose ir 44 kaimuose. Iš viso apklaustas 1001 vyresnis nei 18 metų Lietuvos gyventojas.

Duomenų analizės⁴⁰ metu respondentų atsakymai buvo skirstomi pagal penkias socialines demografines charakteristikas: lytį, amžių, išsimokslinimą, finansinę padėtį, gyvenamąją vietą, taip pat atsižvelgta į respondentų interneto vartojimo įgūdžius, siekiant identifikuoti statistiškai reikšmingus⁴¹ skirtumus bei tendencijas. Apklausos rezultatų paklaida neviršija 3,1 %⁴².

Toliau bus aptarti apklausos rezultatai, analizuojant atskirus respondentams užduotus klausimus ir jų pateiktus atsakymus.

³⁹ Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa atlikta Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos ir Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos užsakymu. Apklaušą atliko visuomenės nuomonės rinkos tyrimų centras „Vilmorus“.

⁴⁰ Duomenų analizė buvo atliekama, naudojant SPSS/PC programinę įrangą.

⁴¹ Statistiškai reikšmingas skirtumas reiškia, kad skirtumai tarp atsakymų yra didesni nei galima paklaida. Jeigu skirtumas tarp atsakymų yra, tačiau jis mažesnis nei paklaida, negalima teigti, kad skirtumas egzistuoja.

⁴² Interpretuojant rezultatus ir duomenis, būtina kreipti dėmesį į statistinę paklaidą. Ji atsiranda dėl to, kad yra daroma respondentų atranka, o ne vykdoma ištininė apklausa. Ši paklaida yra apskaičiuojama matematiškai. Pavyzdžiui, jeigu apklaustus 1001 respondentą gauta, kad 46,7 proc. moterų dažniau rašo neigiamus komentarus apie tam tikros lyties asmenis, tai reiškia, jog su 95 proc. tikimybe galima teigti, kad tikroji reikšmė yra tarp 43,6 proc. ir 49,8 proc.

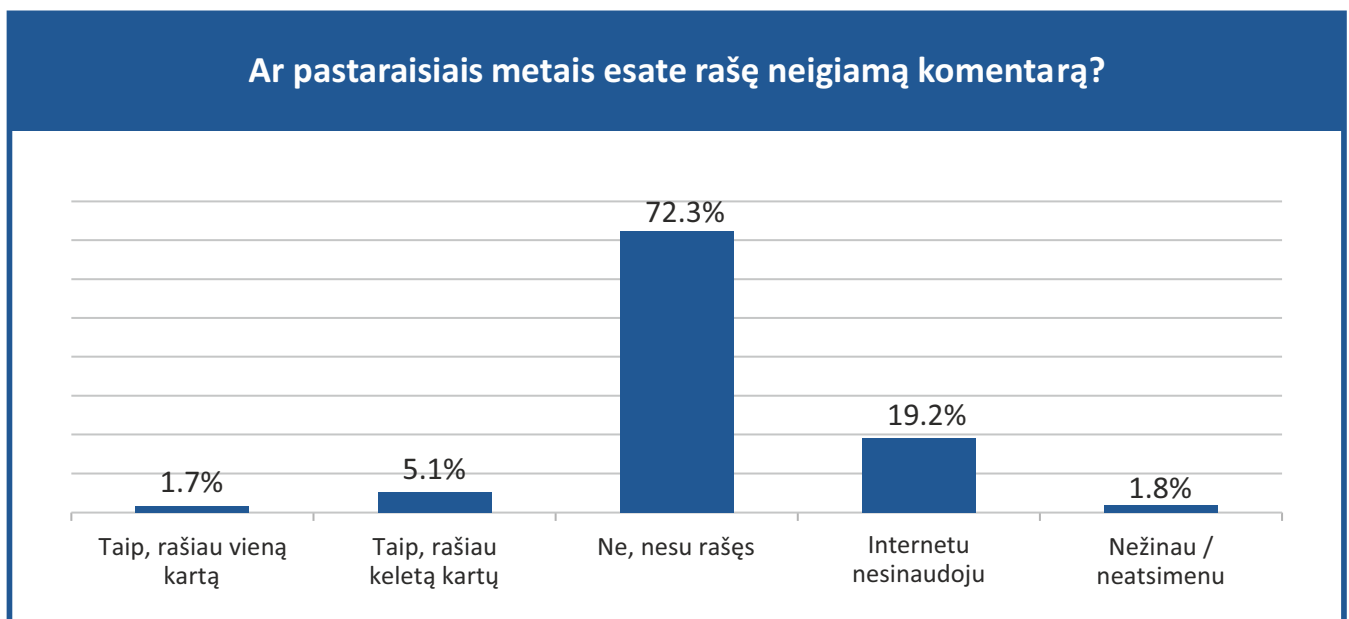
2.2. Respondentų elgesys internete

Pirmiausia siekta įvertinti, kiek respondentai yra linkę savo neigiamą nuomonę ar požiūrį apie tam tikrą asmenų grupę ar tokiai grupei priklausančius asmenis viešai išsakyti internete.

Respondentų prašyta atsakyti, ar per pastaruosius dvylika mėnesių jie rašė komentarą internete, norėdami išsakyti neigiamą požiūrį apie tam tikrą visuomenės grupę ar grupes. Rezultatai parodė, kad net 72,3 % apklaustų gyventojų teigia tokių komentarų nerašę. 5,1 % respondentų nurodė kelis kartus parašę neigiamą komentarą, vieną kartą – 1,7 % apklaustųjų.

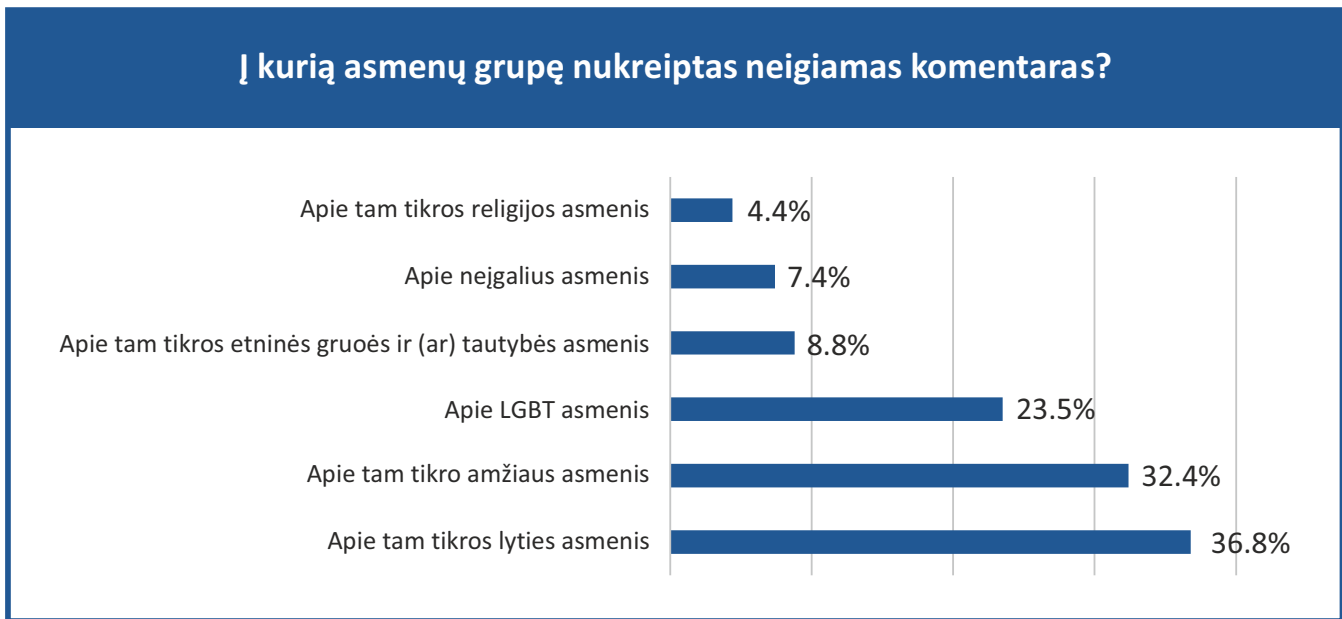
Neigiamus komentarus dažniausiai rašo 18–45 metų, žemesnės finansinės padėties gyventojai, aktyviai besinaudojantys skirtingomis interneto platformomis (pvz., naujienų portalai, socialiniai tinklai). Apklausa taip pat parodė, kad lytis, išsilavinimas, taip pat ir gyvenamoji vieta tokiam elgesiui internete įtakos neturi.

Statistiškai reikšmingas skirtumas tarp asmenų, rašančių neigiamus komentarus (6,8 %) ir jų nerašančių (72,3 %) gali indikuoti tai, kad žmonės nenori atskleisti, jog yra linkę neigiamai internete atsiliiepti apie tam tikras asmenų grupes. Kartu tai gali reikšti, kad asmenys, internete skleidžiantys neigiamus komentarus apie tam tikras grupes, nemano, jog jų parašytas komentaras yra neigiamas.

2 pav. Elgesys internete, N=1001, (N – respondentų skaičius)

Žemiau pateiktame paveiksle matyti, kaip pasiskirstė respondentų atsakymai, paklausus, kokios grupės atžvilgiu jie reiškė savo neigiamus komentarus:

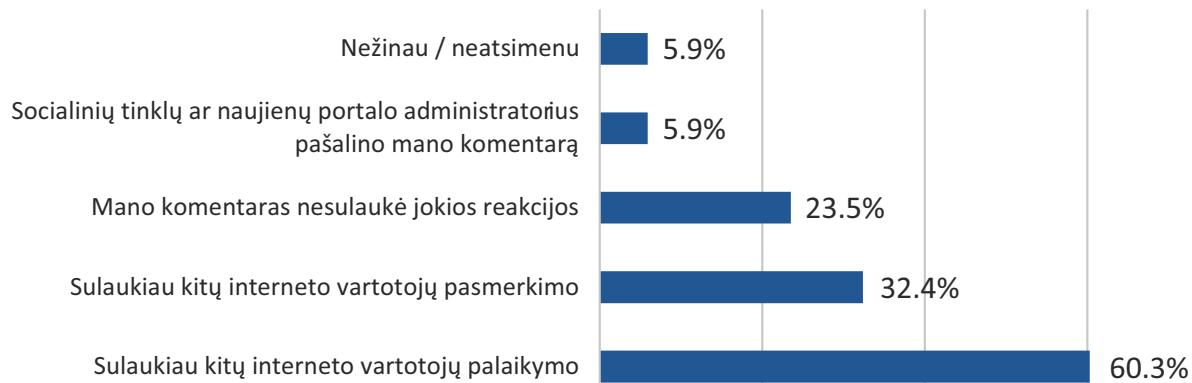
3 pav. Neigiamų komentarų pasiskirstymas pagal grupes, prieš kurias nukreiptas komentaras, N=68

Respondentų taip pat klausta, kokios reakcijos iš kitų interneto vartotojų į parašytą neigiamą komentarą jie sulaukė (žr. 4 pav.). Daugiau nei pusė (60,3 %) neigiamą komentarą parašiusių asmenų sulaukė kitų asmenų palaikymo – pritarimo parašytam komentarui. Tokie rodikliai leidžia daryti prielaidą, kad žmonių, rašančių neigiamus komentarus ir nelinkusių to atskleisti, arba nemanančių parašius neigiamą komentarą skaičius gali būti žymiai didesnis. Kita vertus, akivaizdus neigiamų komentarų parašiusių autorių palaikymas gali skatinti asmenis, vieną kartą paskelbusius neigiamus komentarus, aktyviau savo neigiamas nuostatas skelbti ateityje. Kiek mažiau negu trečdalis (32,4 %) sulaukė interneto vartotojų pasmerkimo, o jokios reakcijos nesulaukė nurodė 23,5 % respondentų.

Tik nedidelė dalis tyrimo dalyvių (5,9 %) teigė, kad socialinių tinklų, naujienų portalų administratoriai pašalino jų parašytą neigiamą komentarą. Tiek pat apklaustųjų (5,9 %) nurodė neatsimenantys arba nežinantys, kaip kiti interneto vartotojai reagavo į jų neigiamą komentarą.

Pateikti duomenys parodo aukštą tolerancijos lygį neigiamiems komentarams internete, nes kas penktas neigiamą komentarą parašęs asmuo, nors nesulaukė pritarimo, palaikymo, tačiau nesulaukė ir jokios kitų interneto vartotojų reakcijos, ir tik kas trečias neigiamas komentaras buvo sukritikuotas arba pasmerktas. Įdomu tai, kad naujienų portalų, taip pat socialinių tinklų administratoriai, sudarydami galimybę komentuoti, nėra itin socialiai atsakingi visuomenei ir pašalina tik labai nedidelę dalį (5,9 %) neigiamų komentarų. Darytina išvada, kad pastarosios grupės subjektų atžvilgiu reikėtų aktualizuoti neapykantos kalbos problematiką ir skatinti didesnę socialinę atsakomybę visuomenei.

Interneto vartotojų reakcija

4 pav. Kitų interneto vartotojų reakcija į neigiamą komentarą

Kitu tyrimo klausimu buvo siekta išsiaiškinti, ar respondentai per pastaruosius metus susidūrė su neigiamais komentarais, adresuotais asmeniškai jiems arba išsakytais apie grupę, kuriai priklauso.

Rezultatai atskleidė, kad net 86,4 % teigė nesą susidūrę su neigiamais komentarais, 8 % nurodė, kad jie nėra tikri, o 5,6 % respondentų tvirtino susidūrę su neigiamais komentarais. Dažniausiai su neigiamais komentarais nurodė susidūrę vyrai, 18–45 metų amžiaus, žemesnio išsilavinimo ir prastesnės finansinės padėties didmiesčių gyventojai. Įdomu pastebėti, kad daugiausiai abejojančių, ar susidūrė su neigiamu komentaru, yra tarp moterų, taip pat tarp jauniausio (18–25 metų) ir vyriausio (56 metų ir vyresni) amžiaus, sunkios finansinės padėties ir žemiausio išsilavinimo kaimo vietovių gyventojų. Galima daryti išvadą, kad, siekiant gerinti visuomenės narių gebėjimus atpažinti neapykantos kalbą, sąmoningumo didinimo kampanijas pirmiausia reikėtų vykdyti šiose išvardintose tikslinėse grupėse.

2.3. Kreipimasis pagalbos

Respondentų paklausus, kur kreiptųsi asmeniškai susidūrę su neigiamais komentarais (žr. 5 pav.) 17,9 % nurodė, jog pagalbos kreiptųsi į teisėsaugos institucijas. 14,5 % apklausos dalyvių dėl neigiamo komentario kreiptųsi į socialinių tinklų arba interneto svetainės administratorių. Dalis respondentų (6,3 %) pažeistas teises gintų kreipdamiesi į ombudsmenų institucijas (Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą, Žurnalistų etikos inspektoriatą).

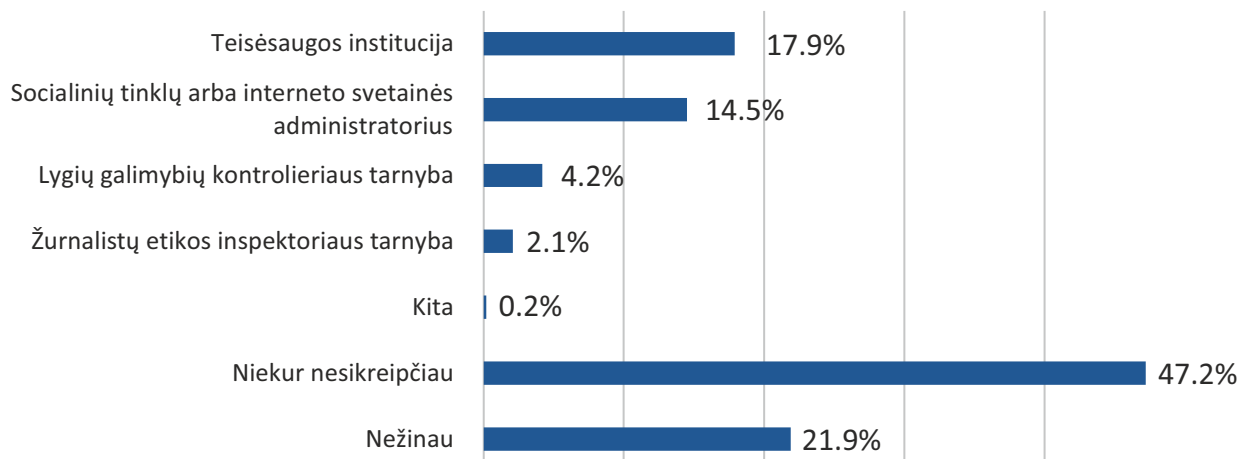
Nerimą kelia tai, jog beveik pusė apklaustųjų (47,2 %) niekaip negintų savo pažeistų teisių – nesikreiptų niekur, o kas penktas (21,9 %) respondentas nežino, kur kreiptųsi asmeniškai susidūręs su neigiamais komentarais.

Dažniausiai niekur nesikreiptų vyresnio amžiaus apklausos dalyviai. Daugiausia nežinančių, kur kreiptis pagalbos, yra tarp vyriausių (56 metų ir vyresni) respondentų (26 %), tačiau nežinančiųjų skaičius tarp jauniausių (18–25 metai) ir jaunesnių (26–35 metai) apklausos dalyvių taip pat yra didelis (32,9 %).

Apžvelgti apklausos duomenys leidžia daryti išvadą, kad absoliuti dauguma apklausos dalyvių (69,1 %)⁴³ arba stokoja informacijos apie pagalbą teikiančias institucijas, arba nesitiki pagalbos bei tinkamo atsako iš teisėsaugos ir (ar) ombudsmenų institucijų. Taigi būtina didinti visuomenės informuotumą apie teisėsaugos ir ombudsmenų institucijų teikiamą pagalbą susidūrus su neigiamais komentarais internete.

⁴³ Bendra suma viršija 100 proc., nes galimi keli atsakymų variantai

Asmenų kreipimasis pagalbos

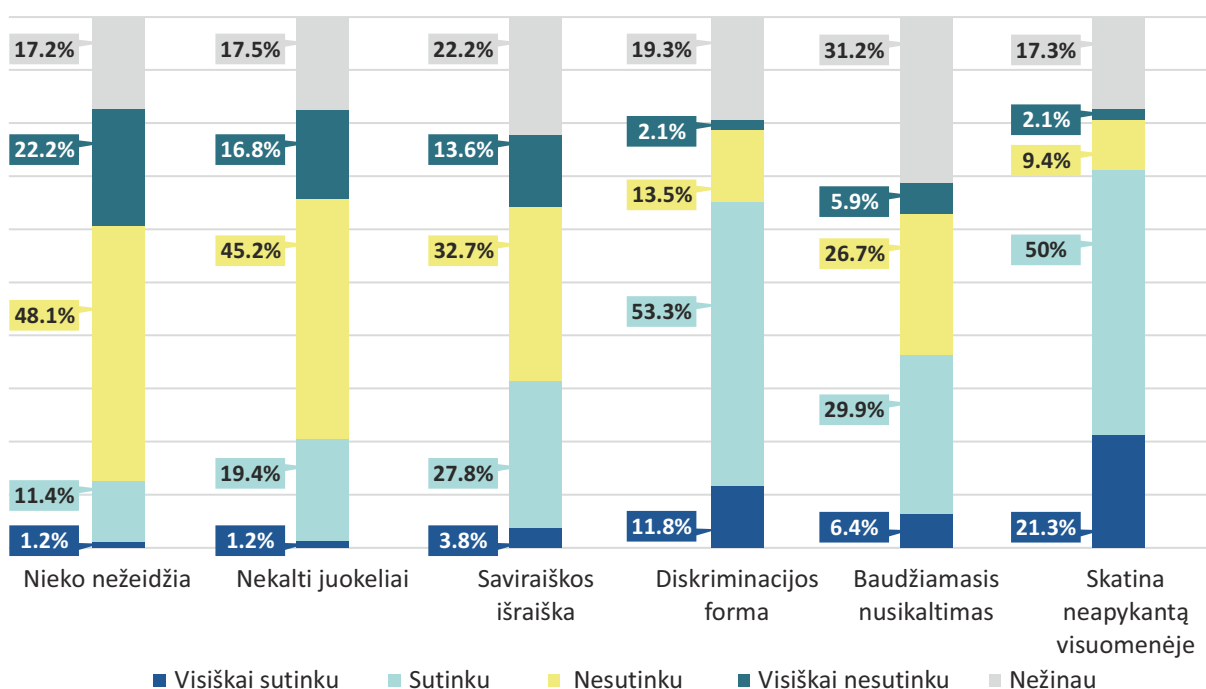

5 pav. Kur kreiptumėtės asmeniškai susidūrę su neigiamais komentarais internete? N=1001

2.4. Neigiamų komentarų internete vertinimas

Apklausoje metu taip pat buvo siekta nustatyti, kaip respondentai vertina neigiamus komentarus internete, nukreiptus į tam tikras visuomenės grupes. Respondentams buvo pateikti 6 teiginiai, vertinantys neigiamus komentarus internete (žr. 6 pav.), ir paprašyta juos įvertinti. Kiekvieno teiginio atžvilgiu buvo galima pasirinkti vieną atsakymo variantą: a) „Visiškai sutinku“, b) „Sutinku“, c) „Nesutinku“, d) „Visiškai nesutinku“, e) „Nežinau“.

Neigiamų komentarų internete vertinimas

6 pav. Neigiamų komentarų internete vertinimas

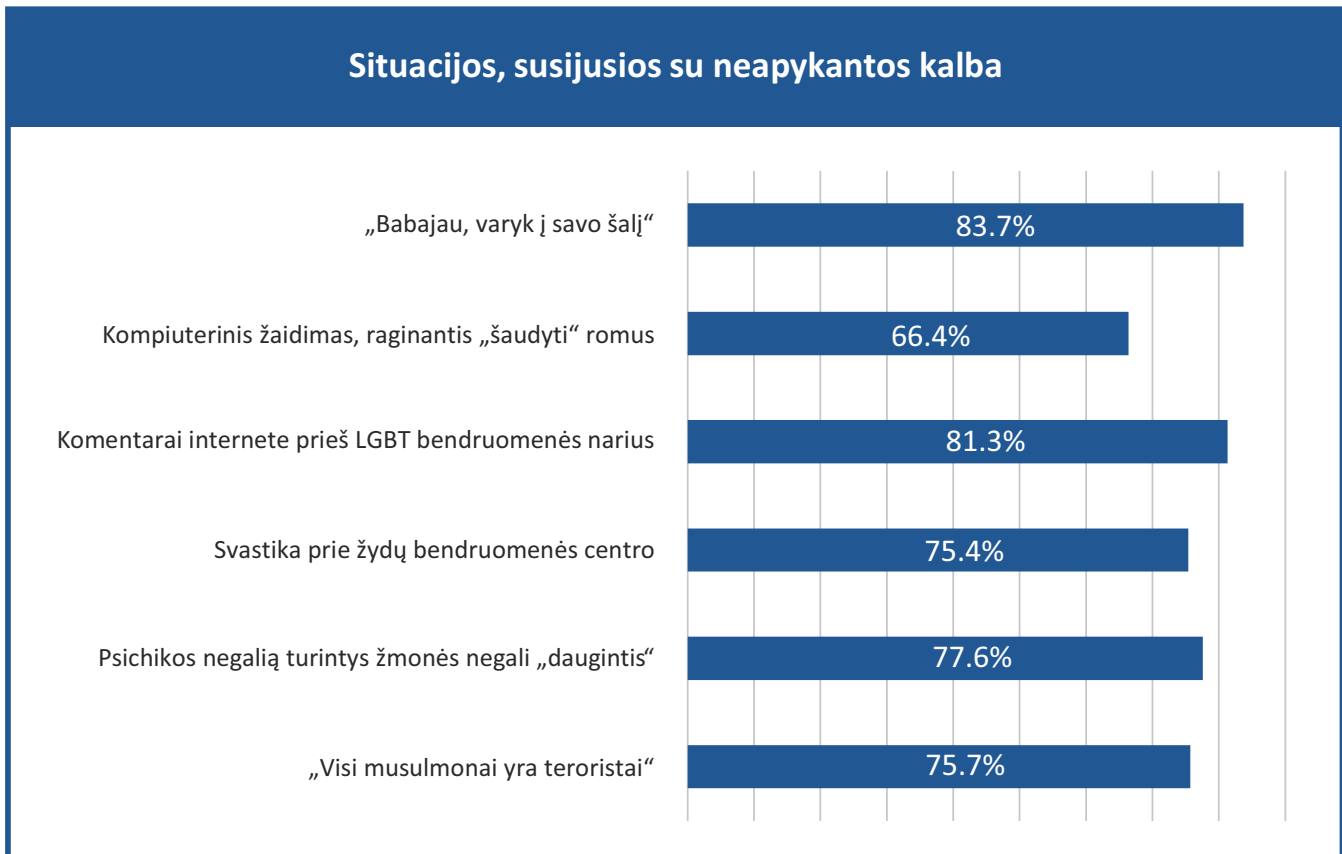
Daugiausia apklausos dalyvių (žr. 6 pav.) nesutinka su teiginiais „Neigiami komentarai internete apie tam tikras visuomenės grupes nieko nežeidžia“ (70,2 %) ir „Neigiami komentarai internete apie tam tikras visuomenės grupes yra tik nekalti, neapgalvoti juokeliai“ (62 %). Tai reiškia, jog didžioji dauguma respondentų supranta neigiamus neapykantos kalbos padarinius atskiroms (pažeidžiamoms) visuomenės grupėms ir nėra linkę laikyti tokius komentarus nerimtais ar nereikšmingais pasakymais. Šį faktą patvirtina ir tai, jog 7 iš 10 apklaustųjų (71,3 %) visiškai sutinka arba sutinka, jog neigiami komentarai internete apie tam tikras visuomenės grupes skatina neapykantą ir susipriešinimą visuomenėje, o 65,1 % respondentų visiškai sutinka arba sutinka, jog tokia saviraiškos įgyvendinimo forma yra laikytina viena iš diskriminacijos formų.

Verta pastebėti, kad kalbant apie saviraiškos laisvės išraišką jau tik mažiau negu pusė (46,3 %) apklausos dalyvių nesutinka arba visiškai nesutinka su teiginiu „Neigiami komentarai internete apie tam tikras visuomenės grupes yra saviraiškos laisvės išraiška“ ir tik 36,3 % respondentų visiškai sutinka arba sutinka su teiginiu „Neigiami komentarai internete apie tam tikras visuomenės grupes turėtų būti laikomi baudžiamuoju nusikaltimu“.

Taigi nors absoliuti dauguma apklausos dalyvių pritaria, jog neigiami komentarai internete sukelia neigiamų padarinių tam tikroms visuomenės grupėms ir skatina neapykantą bei susipriešinimą visuomenėje, tačiau nėra linkę tokio elgesio laikyti baudžiamuoju nusikaltimu. Įdomu pastebėti, kad 31,6 % respondentų neigiamus komentarus supranta kaip tinkamą saviraiškos laisvės įgyvendinimo formą, o kas 5 apklaustasis (22,2 %) nežino (abejoja), ar neigiamas komentaras internete negalėtų būti pateisinamas saviraiškos laisve. Tokia tendencija leidžia daryti išvadą, jog visuomenė nėra pakankamai informuota apie nepageidaujamą neapykantos kalbos reiškinių ir yra linkusi nepagrįstai jį tapatinti su saviraiškos laisvės įgyvendinimu.

2.5. Situacijos, susijusios su neigiamais komentarais internete

Siekiant nustatyti, ar gyventojai atpažįsta neapykantos kalbos atvejus, apklausos dalyvių taip pat prašyta įvardyti, ar konkrečios pateiktos situacijos yra susijusios su neapykantos kalba. Respondentams buvo pateiktos 6 situacijos (žr. 7 pav.). Apklausos dalyvių prašyta įvertinti, kurios iš pateiktų situacijų, jų nuomone, yra neapykantos kalba. Respondentai galėjo pasirinkti vieną iš kelių pasiūlytų atsakymų variantų: „Tikrai / greičiausiai neapykantos kalba“, „Nei taip, nei ne“, „Tikrai / greičiausiai nėra neapykantos kalba“.

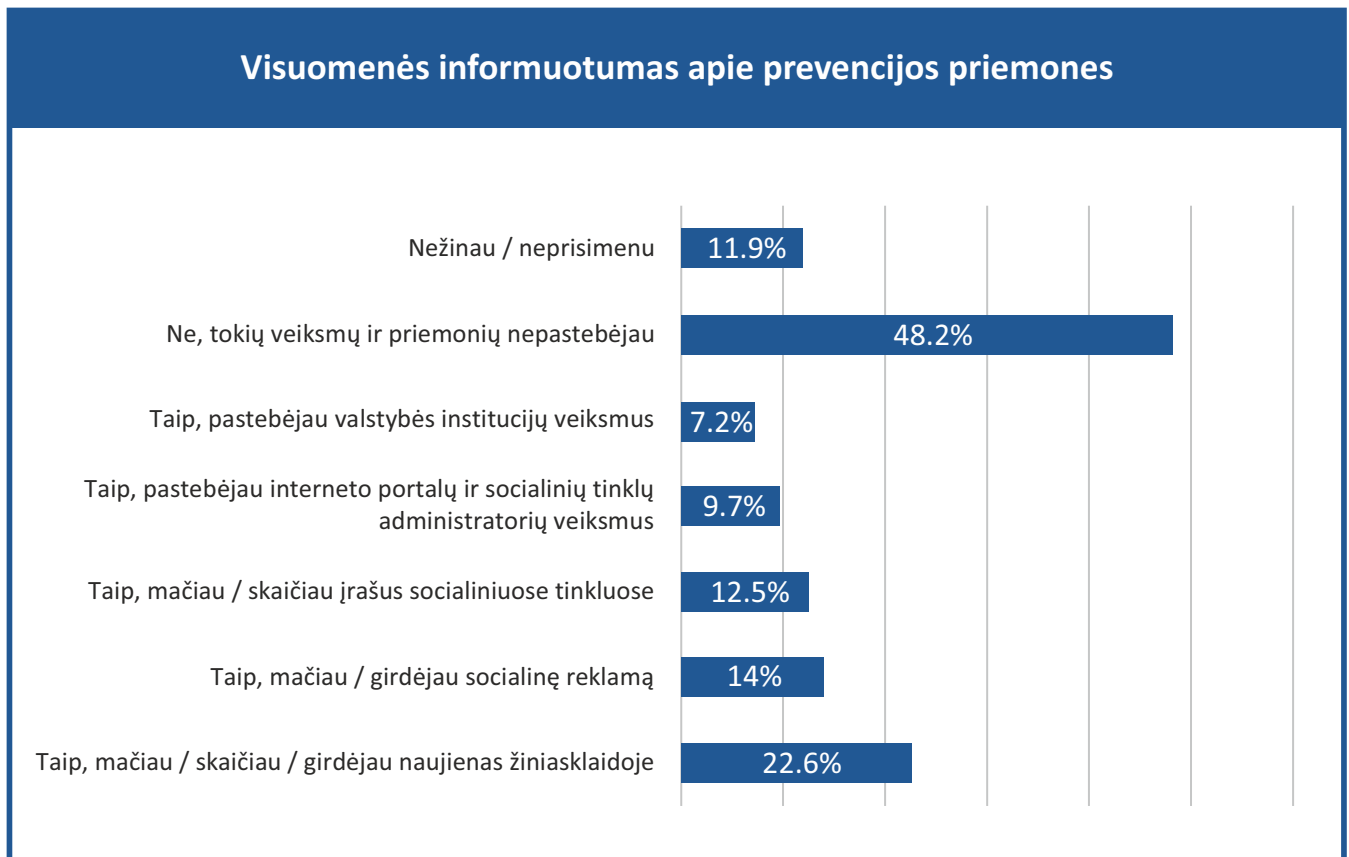
7 pav. Situacijos, susijusios su neapykanta motyvuotais veiksmais

Pateiktas paveikslas aiškiai parodo, kad Lietuvos gyventojai geriausiai atpažįsta neapykantos kalbos situacijas, kurios yra nukreiptos prieš kitos rasės (odos spalvos) asmenis ir LGBT bendruomenės narius (8 iš 10 respondentų). Mažiausiai apklaustųjų neapykantos kalba pripažino esant kompiuterinį žaidimą, kuriame raginama „šaudyti“ kilmės pagrindu apibrėžtą asmenų grupę (romus), nors atpažįstamumo rodiklis vis tiek yra gana aukštas (66,4 %). Šie duomenys leidžia daryti išvadą, kad situacijas, susijusias su neapykantos kalba, šalies gyventojai atpažįsta apytikriai vienodai gerai, kad ir koku pagrindu neapykanta yra reiškiamą

2.6. Visuomenės informuotumas apie prevencijos priemones

Siekiant išsiaiškinti gyventojų informuotumą apie vykdomas šviečiamąsias kampanijas ir prevencijos priemones, nukreiptas prieš nepageidaujamą neapykantos kalbos reiškinį, gyventojų klausta, ar per pastaruosius dvylika mėnesių jie pastebėjo veiksmus ar priemones, skirtas neapykantos kalbos prevencijai.

8 pav. Visuomenės informuotumas apie prevencijos priemones

Pateiktame⁴⁴ paveiksle matyti, kad dažniausiai apklausos dalyviai apie vykdomas prevencijos priemones sužino iš žiniasklaidos (22,6 %), socialinės reklamos (14 %) ir socialinių tinklų (12,5 %). Dalis apklaustųjų kaip informacijos šaltinį nurodė pastebėtus interneto portalų ar socialinių tinklų administratorių veiksmus (pašalinti neigiami komentarai, suspenduotas naudojimasis socialinio tinklo paskyra) – tai sudaro 9,7 % visų respondentų. 7,2 % apklausos dalyvių nurodė pastebėję aktyvius valstybės institucijų veiksmus (pradėti ikiteisminiai procesai dėl galimo neapykantos kalbos incidento).

Respondentai, teigiamai atsakę į klausimą dėl pastebėtų priemonių ir veiksmų, skirtų neapykantos kalbos prevencijai, dažniausiai yra aktyvūs interneto vartotojai – dažnai arba labai dažnai informaciją skaitantys ir komentarus interneto naujienų portaluose bei (ar) socialiniuose tinkluose rašantys asmenys. Kas penktas gyventojas pagrindiniu informacijos šaltiniu apie prevencijos priemones prieš neapykantos kalbą nurodė esant žiniasklaidą. Tai leidžia manyti, kad šis šaltinis yra paveikiausias ir siekiant aktualizuoti vykdomas priemones turėtų būti dažniau naudojamas informacijai skleisti.

⁴⁴ Suma viršija 100 proc., nes galimi keli atsakymų variantai.

48,2 % apklausos dalyvių nurodė nepastebėję jokių prevencinių veiksmy prieš neapykantos kalbą. Vertinant neigiamai atsakiusius respondentus pagal socialines demografines charakteristikas matyti, kad dažniausiai tai yra moterys, vyriausio (56 metų ir vyresni) amžiaus, vidurinį išsilavinimą ir turintys žemesnes pajamas gaunantys asmenys, taip pat miestų (rajonų centrų) gyventojai. Įdomu pastebėti, kad neigiamą atsakymą pateikę gyventojai nurodė niekada informacijos neskaitantys ir nerašantys komentarų nei interneto naujienų portaluose, nei socialiniuose tinkluose. Tai leidžia daryti išvadą, kad, siekiant aktualizuoti neapykantos kalbos reiškinį, šiai visuomenės grupei reikėtų pateikti kitokių informacijos šaltinių, kur apie nepageidaujamą reiškinį būtų informuojama aiškiai ir paveikiai (pvz., lauko plakatai, interaktyvūs reklamos standai ir pan.).

Neapykantos kalba – aktualus šių dienų viešosios erdvės reiškinys Lietuvoje. Teisėsaugos institucijų ir visuomenės reakcija į šį reiškinį lemia tam tikra teisės taikymo įtampa. Viena vertus, kalbame apie saviraiškos laisvę reikšti savo įsitikinimus. Kita vertus, pabrėžiame būtinybę užtikrinti asmenų ir jų grupių lygiateisiškumą. Kitaip tariant, saviraiškos laisvė ir asmenų lygiateisiškumas konkuruoja tarpusavyje dėl svarbesnės vertybės statuso.

Pastebima, kad neapykantos kalbos atvejai teisėsaugos institucijų nėra vertinami pakankamai rimtai – kaip keliantys pavojų pavieniams asmenims ar jų grupėms, o tai savo ruožtu dažnai lemia nepakankamai efektyvų baudžiamąjį atsaką. Neapykantos kalba Lietuvoje iki šiol neturi aiškos vietos baudžiamosios justicijos sistemoje. Jeigu neapykantos komentarai yra rašomi sistemingai, tokia veika dažnai yra vertinama kaip tyčiojimas, niekinimas, neapykantos skatinimas ar kurstymas diskriminuoti – už ją kyla baudžiamoji atsakomybė. Tačiau, jeigu neapykantos kalba pasireiškia kaip pavienis komentaras, tokio pobūdžio informacija nėra laikoma pavojinga, o teisės aiškinimas pasižymi nevienareikšmiškai vertintinais argumentais. Pavyzdžiui, žeminantys komentarai dažnai nėra traktuojami kaip niekinantys, o komentarai, keliantys susidorojimo su mažumomis klausimą⁴⁵, tėra suprantami kaip retoriniai klausimai arba kaip „netinkamas saviraiškos laisvės įgyvendinimas“.

Neapykantos kurstymo ir saviraiškos laisvės klausimu ne kartą yra pasisakęs ir Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – ir EŽTT). EŽTT yra išaiškinęs, jog neapykantos kalba nėra sudedamoji saviraiškos laisvės dalis, nes neapykantos kalba prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai (toliau – Konvencija). Konvencijos 10 straipsnis, laiduojantis saviraiškos laisvę, įtvirtina tam tikras išlygas, kurioms egzistuojant saviraiškos laisvė gali būti ribojama, pavyzdžiui, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises⁴⁶, taip atmetant saviraiškos laisvės absoliutinimo aspektą⁴⁷. Vis dėlto praktika rodo, kad toks saviraiškos laisvės absoliutinimas yra būdingas Lietuvos teisėsaugos institucijoms bei teismams taikant ir aiškinant neapykantos kalbą reglamentuojančias teisės nuostatas.

Žurnalistų etikos inspektorius tarnybos vertinimu, neapykantos kalba dažniausiai pasireiškia socialiniuose tinkluose ir naujienų portalų komentarų skiltyse. Interneto plėtra ir anonimiškumo pojūtis sukūrė tariamo nebaudžiamumo jausmą. Tai, savo ruožtu, lemia neapykantos kalbos „protrūkį“ internete. Internetas vis dar atrodo vieta, kurioje galima nekontroliuoti savo emocijų, veiksmų (žodžių) ir nevaržomai naudotis saviraiškos laisve. Kita vertus, pažymėtina, jog vieno apibrėžimo, kas yra neapykantos kalba, nėra. Dėl šios priežasties teisėsaugos institucijos dažnai susiduria su problema nustatant, kas yra „neetiškas nuomonės reiškinys“, o kas laikytina neapykantos kalba, kvalifikuojant tai kaip neapykantos nusikaltimą.

Atsižvelgiant į šią problematiką, toliau išsamiau aptariama Lietuvos institucijų praktika tiriant neapykantos kurstymo atvejus, ją formuojanti nacionalinių ir supranacionalinių teismų praktika bei ŽEIT indėlis neapykantos kalbos srityje.

⁴⁵ Pavyzdžiai yra dažni: „Ir niekas jokio boom nepadarys??“, „O gal juos nuodyti pavyktų?“, „Kur Hitleris kai jo reikia?“ ir pan.

⁴⁶ Konvencijos 10 straipsnio 2 dalis: „Naudojimasis šiomis laisvėmis [...] gali būti priklausomas nuo tam tikrų formalumų, sąlygų, apribojimų ar sankcijų [...], siekiant [...] apsaugoti [...] kitų asmenų garbę ar teises [...]“.

⁴⁷ Plačiau EŽTT sprendime: Carl Jóhann Lilliendahl v. Iceland 2020-05-12.

3.1. Neefektyvus institucijų atsakas į neapykantos kalbą (problemos analizė)

Nagrinėjant atsakingų institucijų atsaką į neapykantos kurstymo atvejus Lietuvoje galima pastebėti, kad baudžiamoji atsakomybė už šio pobūdžio nusikaltimus yra taikoma retai, kadangi pats neapykantos kurstymo faktas nėra laikomas pakankamai pavojingu.

ŽEIT vertinimu, iš dalies tai lemia egzistuojančio teisinio reglamentavimo aiškinimas ir atitinkamas taikymas. Pavyzdžiui, tyčiojimas arba menkinančios, žeminančios informacijos, nukreiptos į asmenį ar bendruomenę skaitmeninėse platformose – socialinėje medijoje ar naujienų portalų komentarų skiltyse, skleidimas yra vertinamas kaip mažareikšmis veiksmas, nes pavojingumo lygis (tariamai) nėra didelis. Toks teisės, reglamentuojančios diskriminuojančią saviraišką (arba neapykantos kalbą) siaurinimas, atsisakymas neapykantos kalboje įžvelgti pavojingumą riboja galimybę taikyti baudžiamąją atsakomybę ir išlieka pagrindine teisės aiškinimo ir taikymo spraga. Nuvertinant šio reiškinių pavojingumą, nėra garantuojama pažeidžiamų visuomenės grupių apsauga ir yra pažeidžiamas jų lygiateisiškumo principas. Neišsprendus šios problemos, teisėsaugos institucijų atsakas nebus efektyvus netgi kaip sistemos, atliekančios reakcinę funkciją – ne nusikaltimą užkardančios sistemos, bet už padarytą nusikaltimą baudžiančios sistemos.

ŽEIT patirtis rodo, kad Lietuvos teisėsaugos institucijų praktika vertinant neapykantos kalbos atvejus yra orientuota į prioriteto suteikimą saviraiškos laisvei. BK 170 straipsnis, kurio paskirtis yra įtvirtinti „kietąją valstybės galią“ saugant viešąją erdvę ir jos dalyvius nuo diskriminacijos, dažniausiai atlieka savo funkciją tik kraštutiniais atvejais⁴⁸. Todėl didžioji dalis neapykantos kalbos atvejų paliekama tarsi neregamentuota. Pavyzdžiui, jei komentarai nėra rašomi sistemingai, jie nėra vertinami kaip pavojingi. Neapykantos kalbos skleidimo nesistemingumas arba komentarų lakoniškumas, teismų vertinimu⁴⁹, reiškia, jog komentaro autoriaus tikslas nėra nusikalstamas, tokiais komentarais tėra skleidžiama autoriaus nuomonė, kuri, nors ir vertinama kaip neetiška, niekinanti, tačiau nėra pavojinga ar galinti sukelti realią grėsmę tam tikros pažeidžiamos grupės lygiateisiškumui.

Kitame skyriuje pateikiama ŽEIT atvejo studija, aprašanti neapykantos kalbos vertinimą instituciniu lygiu. Atvejo aprašymas pasitarinaus platesnei problemai – nepakankamo institucinio atsako į neapykantos kalbą – iliustracijai.

3.2. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos praktikos studija

Šioje dalyje išsamiai aprašomas vienas iš neapykantos incidentų, dėl kurio ŽEIT kreipėsi į teisėsaugos institucijas, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal BK 170 straipsnį. Atvejis svarbus tuo, kad aiškiai iliustruoja nusistovėjusių teisėsaugos institucijų ir teismų praktiką dėl ikiteisminių tyrimų pradėjimo pagal pranešimus apie galimus neapykantos incidentus. Kartu šis pavyzdys atskleidžia ir reikšmingą institucinį pokytį tiriant neapykantos kalbą.

⁴⁸ LAT 2017-10-03 nutartis byloje Nr. 2K-206-693/2017, kurioje baudžiamoji atsakomybė asmeniui taikyta dėl daugiau nei vieno komentaro orientuoto į tautines mažumas (rusus).

⁴⁹ LAT 2016-03-01 nutartis byloje Nr. 2K-86-648/2016.

2019 metais Lietuvoje vykęs „Baltic Pride 2019“ renginys, kaip ir kitos prieš tai Lietuvoje vykusios LGBTI eitynės, sulaukė didelio atgarsio Lietuvos visuomenėje bei skirtingose žiniasklaidos priemonėse ir socialiniuose tinkluose, pavyzdžiui, publikacijos, aprašančios eitynes ar pateikiančios ir komentuojančios jų transliaciją naujienų portaluose ir socialinėje žiniasklaidoje (Facebook, YouTube). Būtent šių renginių metu įprastai išryškėja neapykantos kalbos prieš LGBTI asmenis sklaida viešojoje erdvėje. Vien dėl 2019-ųjų metų „Baltic Pride“ eitynių kilusios neapykantos kalbos pašalinimo ŽEIT į socialinius tinklus kreipėsi daugiau nei 900 kartų. Verta paminėti, kad šiuo atveju neapykantos kalba neišsiskyrė iš tipinės skaitmeninėse platformose sklindančios neapykantos kalbos: buvo lakoniška, šiurkšti, smurtinga, pasižyminti homoseksualių asmenų nužmoginimo elementais.⁵⁰

Įžvelgdama galimą BK 170 straipsnio pažeidimą, ŽEIT kreipėsi į Policijos departamentą prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos prašydama pradėti ikiteisminį tyrimą. Ikiteisminis tyrimas pradėtas nebuvo. Šiuo atveju buvo išnaudotos visos procesinės priemonės, siekiant neapykantos kalbos įvertinimo BK nustatyta tvarka. Bendros, tiek ikiteisminio tyrimo institucijų, tiek teismų praktikos BK 170 straipsnio dispozicijos aiškinimo taisyklės ir argumentai atsisakant pradėti ikiteisminį tyrimą, suponuoja pagrįstas prielaidas, kad institucinis atsakas į neapykantos sklaidą yra nepakankamas (šis pastebėjimas bus aktualus apžvelgiant atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą motyvus ir argumentus, susijusius su tyrimu).

Toliau analizuojant ir aprašant pasirinktą atvejį keliamas svarbus klausimas – kodėl neapykantos kalba skaitmeninėse platformose yra reiškiny, kurį stengiamasi ignoruoti kaip neva nepriklausantį baudžiamosios teisės sričiai.

3.3. Institucinio atsako į neapykantos kalbą pamatinė problema – teisės aiškinimo siaurinimas (nacionalinės teismų praktikos įtaka)

Komentaruose, dėl kurių kreiptasi į teisėsaugos institucijas, vartojama primityvi, vulgari kalba, nurodoma, kaip su asmenimis reikia susidoroti, minimas Hitleris, Stalinas, Aušvicai, dujų kameros, deginimas, sušaudymas, užmėtymas akmenimis, išskerdimas, masinis naikinimas, trėmimas į Sibirą ir pan. Tokio pobūdžio komentarai yra tipiška reakcija komentarų skiltyse, jeigu tematika yra susijusi su LGBTI bendruomenės nariais. Viena vertus, galima pasidžiaugti progresu, kurį pastaraisiais metais įžvelgia ŽEIT, atlikdama viešosios informacijos stebėseną, – tai tarp komentatorių, oponuojančių neapykantos kalbai, ir neapykantą skleidžiančių asmenų kylančios diskusijos ir ginčai. Kita vertus, tai tėra asmeninės aktyvistų iniciatyvos. Norėtusi matyti ir aktyvesnį valstybės vaidmenį kontroliuojant šį reiškiny: ar valstybė sprendžia problemą, matydama aiškiai, dažniausiai neanonimiškai, diskriminaciją?

Konkretūs galimi keliai kovojant su neapykantos kalba yra du. Pirmas – susisiekti su platformos valdytoju (pavyzdžiui, socialinių tinklų arba naujienų portalo valdytoju) ir pranešti apie neapykantos kalbą. Šis metodas yra pakankamai veiksmingas, komentarai po pranešimo šalinami operatyviai. Nors tokia atsako forma yra efektyvi šalinant neapykantos kalbą, ji yra visiškai neefektyvi sprendžiant neapykantos sklaidos ištakas. Komentarų šalinimas, nors ir apsaugo asmenis, į kuriuos nukreipta neapykanta (apsaugomi nuo kontakto su neapykanta), nesprendžia problemos esmės – neapykantos sklaidos ištakų.

⁵⁰ „O kur Hitleris ?.....vot butu kuro krematoriumams.....“; „Išsigimėlių šabašas,AUŠVICAS LAUKIA!“; „Pidarastai degint jus reik“; „burn them“; „Nužudykit gėjus“; „susaudyt visus nx situs issigimelius blet nevisprociai“; „Reikia antro Hitlerio ,kad tokius isvalytu is visuomenes“; „degint pyderus nx israut organus sukabint ant medziu pauksiam valgyt kirst galvas gejam“; „žudyti ir deginti pyderastus reikia, leszbes galim palikt.“; „Juk gale juos visus susaudys ane ?“; „UZSKERSTI VISUS IKI VIENO“; „Nx visus ten akmenim uzmetyt“; „Saudit pyderus“ į komentarą atsako kitas komentatorius: „as SU tavim. SAUDIT“ ir pan.

Antrasis kelias – teisėsaugos institucijų ir teismų veiksmai traukiant atsakomybėn neapykantą skleidžiančius asmenis. Šios institucijos ir BK 170 straipsnis yra pagrindiniai įstatymų leidžiamosios valdžios valia sukurti instrumentai kovai su neapykanta. BK 170 straipsnio tikslas yra eliminuoti neapykantą iš viešosios erdvės, kadangi terpė, kurioje nekontroliuojamai vyrauja neapykantos kalba, pažeidžia asmenų lygiateisiškumą – saugotiną teisinį gėrį.

Apibrėžus aplinkybes, kurios reglamentuoja ir turėtų kovoti su neapykantos sklaida viešojoje erdvėje, verta sugrįžti prie atvejo studijos ir vakuomo, kuris yra kuriamas abstrahuotai vertinant neapykantos kalbos reiškinį instituciniu lygiu.

Nutarime⁵¹ atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dominuoja argumentas esą nėra padaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Kitaip tariant, įvertinęs viešai paskleistus komentarus, ikiteisminio tyrimo pareigūnas nenustatė juos esant negatyvius ir įžeidžiančius. Paskleisti komentarai įvertinti kaip pasipiktinimas, neigiama nuomonė ir nekorektiškumas, nukrypstantys nuo norminės nuomonės, tačiau neperžengiantys saviraiškos laisve laidojamos apsaugos. Tokiu būdu yra siaurinamas BK 170 straipsnio taikymas, neturintis nieko bendra su asmens teisės į saviraiškos laisvę, kuri yra viena esminių demokratinės visuomenės vertybių, ribojimu.

Apskundus ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimą, Vilniaus apygardos prokuratūros Vilniaus apylinkės prokuratūros prokuroro pozicija, išdėstyta 2019-08-22 nutarime, iš esmės buvo analogiška. Prokuroro nutarimu buvo papildyti argumentai dėl veikos pavojingumo trūkumo, nurodant, kad nėra pagrindo konstatuoti, jog socialiniuose tinkluose pateikti vieši komentarai buvo parašyti suvokiant ir norint paskatinti visuomenės neigiamą reakciją į homoseksualius asmenis bei kurstant diskriminaciją jų atžvilgiu. Būtent dėl šios priežasties, t. y. komentuotojų tikslo nebuvimo, tokie pasakymai negalėjo sukelti realios grėsmės baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms – pažeisti seksualinių mažumų grupei priklausančių asmenų lygiateisiškumo, jų, kaip bendruomenės, orumo, ta apimtimi, kuria orumas ginamas BK 170 straipsniu. Prokuroro nutarime taip pat pažymėta, kad komentarai, nors ir prieštarauja moralei, negalėjo realiai sukurstyti skaitytojų smurtauti prieš žmonių grupę.

Šis nutarimas buvo apskųstas Vilniaus miesto apylinkės teismo ikiteisminio tyrimo teisėjui. Ikiteisminio tyrimo teisėjas 2019-09-27 nutartimi prokuroro priimtą nutarimą paliko galioti. Nors pripažinta, jog komentarų turinys yra neigiamas, niekinamojo pobūdžio ir yra nukreiptas į homoseksualių asmenų bendruomenę, o komentarų autoriai saviraiškos laisvę įgyvendino netinkamai, tačiau, teismo vertinimu, sprendžiant iš komentarų turinio, nėra pagrindo daryti išvadą, jog pateikdami šiuos viešus komentarus asmenys veikė suvokdami savo veikos pavojingumą ir norėdami paskatinti neigiamą visuomenės reakciją į seksualines mažumas ar kurstė kitus juos diskriminuoti ar smurtauti jų atžvilgiu. Šis ikiteisminio tyrimo teisėjo vertintas prokuroro argumentas taip pat pagrįstas teismų praktikos nustatytais gairėmis⁵².

2019-11-06 Vilniaus apygardos teismas nutartimi skundą dėl Vilniaus miesto apylinkės teismo nutarimo atmetė ir paliko galioti apskųstą 2019-09-27 Vilniaus miesto apylinkės teismo nutartį. Aukštesnės instancijos teismas akcentavo komentuojančių asmenų komentarų lakoniškumą, sistemingumo nebuvimą, kuris, teismo nuomone, parodo viešai paskleistų komentarų poveikio (pavojingumo, siekio paveikti, įtikinti, paskatinti neigiamai vertinti homoseksualių asmenų bendruomenę) nebuvimą, taip pat pakartojo argumentą dėl socialinės įtampos seksualinių mažumų klausimu. Tokia pozicija, kai kalbama apie įtampą viešojoje erdvėje kuriančius veiksnius ar reiškinius, atskleidžia vienareikšmio požiūrio į neapykantos kalbą nebuvimą. Socialinio reiškinio įtampa turėtų būti veiksnys, kuriantis prielaidas

⁵¹ Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Kriminalinės policijos nusikaltimų nuosavybei tyrimo valdybos 1-ojo skyriaus tyrėjas 2019-08-22 nutarimas M-1-01-43801-19.

⁵² LAT nutartis byloje 2K-677/2012, tiesioginė nuoroda: <https://eteismai.lt/byla/176249212814226/2K-677/2012>.

instituciniam dėmesiui, o tariamos įtampos nebuvimas neturėtų lemti atsiribojimo nuo pareigos saugoti pamatines žmogaus teises (pavyzdžiui, lygybę).

Atkreiptinas dėmesys, kad argumentas apie socialinę įtampą seksualinių mažumų klausimais, kaip argumentacijos dalis, nepagrįstai plečia normos dispozicijos tenkinimui būtinas aplinkybes. Keltinas atskiras klausimas, kas nustato „socialinės įtampos“ lygį. Nuodugniau vertinant šį argumentą, kuris būdingas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) formuojamai praktikai⁵³, kvestionuotinas tokio argumento tinkamumas dėl teisės aiškinimo ydingumo teisės kūrimo atžvilgiu. BK 170 straipsnio dispozicija yra neutrali socialinių įtampų atžvilgiu, normos, kaip instrumento, funkcija yra kurti institucinį spaudimą arba, kaip nurodo EŽTT, tai turi būti „atgrasantis veiksmas“⁵⁴ neapykantos sklaidai.

Nagrinėjamu atveju komentaruose dominavo tyčiojimosi ir niekinimo elementai. Asmenys nedviprasmiškai išskirti iš bendrosios visuomenės imties per charakteristiką, siejančią asmenį su bendruomene – seksualinę orientaciją. Ne visuomenėje vyraujanti įtampa turėtų būti lemiantis veiksnys saugant viešąją erdvę nuo neapykantos kalbos, kuria dalis visuomenės yra tiesiog niekinama šimtais komentarų. Tokie komentarai, be kita ko, neturėtų būti painiojami su saviraiškos laisvės toleruotinu realizavimu. Toks institucinis požiūris į saviraišką normalizuoja žmonių nelygybę viešojoje erdvėje, be to, išstumia asmenis iš viešosios diskusijos platformų. Tačiau BK 170 straipsnio 2 ar 3 dalies dispozicija nėra tenkinama dėl „nepakankamai įtempto“ konteksto ir komentarus rašančių asmenų subjektyvaus nesupratimo, koks veiksmas pavojingumo požiūriu yra atliekamas.

Aprašyto proceso problema slypi teisės normos – BK 170 straipsnio dispozicijos taikymo aiškinime. Per griežtas teisės normos aiškinimas, kada teismų praktika iškelia papildomų sąlygų BK normos taikymui, galiausiai nulemia tai, kad vien neapykantos kalbos vartojimo, kokia šiurkšti dažnu atveju ji bebūtų, nepakanka, kad visi teismų praktikos suformuluoti reikalavimai, keliami šios nusikalstamos veikos sudėčiai, būtų įvykdyti. Taigi siauras šios teisinės normos aiškinimas ir taikymas verčia daryti išvadą, kad BK 170 straipsnyje apibrėžtas teisinis gėris yra saugomas menamai – nors baudžiamojoje justicijoje asmenų lygybė ir yra pripažįstama saugotinu teisiniu gėriu, tai neatspindi praktikoje. Tenka pripažinti, kad remiantis šios apžvalgos paskelbimo metu vyraujančia teismų praktika, situacija, kuri atitiktų visus šios normos taikymui keliamus reikalavimus, yra sunkiai įmanoma. Teisės aiškinimą nacionaliniu lygiu nekvestionuotinai įtvirtina LAT, todėl tolimesniame skyriuje bus apžvelgiama svarbiausia LAT praktika.

3.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos apžvalga

Aprašant pirmiau minėtą atvejį buvo išvardinti pagrindiniai teismų praktikos argumentai. Pagal BK 170 straipsnį, baudžiamoji atsakomybė kyla, jeigu neapykantos kalba viešai yra skleidžiama sistemingai (LAT 2017 m. spalio 3 d.⁵⁵ nutartis), ir nekyla, jeigu asmens skleidžiama informacija yra nesisteminga. Geras pavyzdys – LAT 2016 m. kovo 1 d.⁵⁶ priimta nutartis baudžiamojoje byloje, kurioje asmuo išteisintas dėl komentaro „Duot į kailį tokiems išdraskytašikniams“: komentaras pripažintas „nekultūringu“, o saviraiškos laisvės naudojimas – netinkamu, tačiau atsižvelgta į tai, jog komentaras negalėjo sukelti realios grėsmės BK 170 straipsnio saugomoms vertybėms, t. y. pažeisti homoseksualių žmonių bendrą ar individualų lygiateisiškumą arba orumą. Taip pat šis pareiškimas negalėjo realiai sukurstyti portalo skaitytojų smurtauti prieš šią žmonių grupę ar jai priklausančius asmenis. Šias išvadas LAT padarė įvertinęs komentaro „lakoniškumą“, „nekonkretų komentaro pobūdį“ (neigiamas autoriaus požiūris nemotyvuojamas detaliau, t. y. nesiekiami kitus nuteikti prieš atitinkamą grupę), atsižvelgęs į tai, kad „apie smurtą kalbama tik abstrakčiai, panaudojant frazeologizmus“. Galiausiai LAT reziūmavo, kad asmens veiksmuose nėra nusikalstamų veikų objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių.

⁵³ LAT nutartis byloje Nr. 2K-86-648/2016, tiesioginė nuoroda: <https://eteismai.lt/byla/268546966545521/2K-86-648/2016>.

⁵⁴ EŽTT 2015-05-12 sprendimas byloje *Identoba and Others v. Georgia*, tiesioginė nuoroda: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{"itemid":\["003-5079814-6255003"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{).

⁵⁵ LAT nutartis byloje Nr. 2K-206-693/2017, tiesioginė nuoroda: <https://eteismai.lt/byla/6682716879730/2K-206-693/2017>.

⁵⁶ LAT nutartis byloje Nr. 2K-86-648/2016, tiesioginė nuoroda: <https://eteismai.lt/byla/268546966545521/2K-86-648/2016>.

Apžvelgiant Lietuvos teisėje vyraujančią BK 170 straipsnio aiškinimo doktriną, akivaizdu, kad aprašytas atvejis, kuomet atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą, nenukrypo nuo nusistovėjusios teismų praktikos jau minėtose LAT bylose⁵⁷: komentarai lakoniški, dažnai nerišlūs, rašomi nesistemiškai (komentarų autoriai apsiriboja vienu komentaru), būdingas komentaro autoriaus nuovokos kvestionavimas, kiek ji susijusi su suvokimu apie pavojingo veiksmo darymą, nusikalstamos veikos realumu ir pan.

LAT, taip pat ir Konstitucinis Teismas⁵⁸ yra konstatavę, kad baudžiamoji atsakomybė demokratinėje visuomenėje turi būti suvokiama kaip kraštutinė, paskutinė priemonė (lot. ultima ratio), taikoma saugomų teisinių gėrių, vertybių apsaugai tais atvejais, kai švelnesnėmis priemonėmis tų pačių tikslų negalima pasiekti⁵⁹.

Vis dėlto, šiame skyriuje nurodyti argumentai yra atremiami Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos pavyzdžiais tokiose bylose kaip Carl Jóhann Lillendahl prieš Islandiją ir Lietuvos teisėsaugos sistemai itin aktualių sprendimų Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą. Todėl reikšminga apžvelgti EŽTT formuojamą praktiką ir palyginti ją su Lietuvos teismų praktika.

3.5. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

Diskriminacinių elementų turinti kalba visuomet, ypač pastaruoju metu, tapo viena pagrindinių EŽTT teisės aiškinimo problemų. Skaitmeninė žiniasklaida ir socialinių tinklų platformos praplėtė saviraiškos laisvės ribas ir sklaidos potencialą. Tai leido reikšti nuomones, bet kartu ir informaciją, grįstą diskriminacine potekste. Saviraiškos laisvė, kaip minėta ankstesniuose skyriuose, yra Konvencijos 10 straipsnyje įtvirtinta norma, kuri dispozicijoje talpina, ne tik teises, bet ir pareigas, ypač kai saviraiškos laisvės naudojimas prieštarauja kitų asmenų teisėms ar jas pažeidžia.

Carl Jóhann Lillendahl prieš Islandiją byla šiai apžvalgai yra svarbi, kadangi parodo EŽTT poziciją nubrėžiant saviraiškos ribas ir suponuoją kontrastuojantį veikos vertinimą Lietuvos teisės aiškinimo atžvilgiu. Šiame sprendime EŽTT pateikė komentaro „Mes, radijo stoties klausytojai, neturime jokio noro būti šviečiami Publikacijos autoriaus apie iškrėpėlius. Tai yra šlykštu. Indoktrinuoti vaikus kaip iškrėpėliai kopuliuoja miegamuosiuose. Tegul autorius geriau lieka namie, nei primeta savo pasaulėžiūrą mums. Tiesiog šlykštu!“⁶⁰ vertinimą.

Šį komentarą Islandijos teisinė sistema vertino taikydama Islandijos baudžiamojo kodekso 233(a) straipsnį⁶¹, kuris draudžia viešą tyčiojimąsi, niekinimą, menkinimą ar grasinimą, nukreiptą į asmenį ar jų grupę dėl tam tikros asmens ar bendruomenės charakteristikos⁶².

Normos konstrukcija ne itin skiriasi nuo Lietuvos Respublikos BK 170 straipsnio 2 dalies dispozicijos. Saugomas teisinis gėris yra tas pats (asmenų lygiateisiškumas, orumas). Alternatyvios veikos, įtvirtintos abiejose normose, yra panašios – skirtumą galima įžvelgti tik normos aiškinyje. Islandijos atveju norma nėra susijusi su skatinimu ir kurstymu taip, kaip BK 170 straipsnio 2 dalis yra aiškinama – tą iliustruoja anksčiau pateikti pavyzdžiai – Lietuvos teisinėje sistemoje. Kitoks normos aiškinimas matomas vertinant

⁵⁷ LAT nutartis byloje 2K-677/2012, LAT nutartis byloje Nr. 2K-86-648/2016.

⁵⁸ Konstitucinio Teismo 1997-11-13 ir 2005-11-10 nutarimai.

⁵⁹ Kasacinės nutartys: 2K-P-267/2011, tiesioginė nuoroda: <https://eteismai.lt/byla/250008244080120/2K-P-267/2011>; 2K-262/2011 tiesioginė nuoroda: <https://eteismai.lt/byla/235624988476624/2K-262/2011>; 2K-677/2012, tiesioginė nuoroda: <https://eteismai.lt/byla/176249212814226/2K-677/2012>.

⁶⁰ „We listeners of [Ú.S.] have no interest in any [expletive] explanation of this kynvilla [derogatory word for homosexuality, literally ‘sexual deviation’] from [Ó.S.Ó.]. This is disgusting. To indoctrinate children with how ynvillingar [literally ‘sexual deviants’] eðla sig [‘copulate’, primarily used for animals] in bed. [Ó.S.Ó.] can therefore stay at home, rather than intrude upon [Ú.S.]. How disgusting.“

⁶¹ General Penal Code No.19/1940.

⁶² Anyone who publicly mocks, defames, denigrates or threatens a person or group of persons by comments or expressions of another nature, for example by means of pictures or symbols, for their nationality, colour, race, religion, sexual orientation or gender identity, or disseminates such materials, shall be fined or imprisoned for up to 2 years.

veikos pavojingumo suvokimą ir lygiateisiškumo vietą teisinių vertybių hierarchijoje. Nors komentaras nėra lakoniškas, kokie įprastai būna neapykantos komentarai Lietuvos viešojoje erdvėje, jame neapykantos raiška gerokai mažesnė. Komentaras, už kurį autorius nubaustas 800 eurų bauda, viešai, priešingai nei pirmiau aprašytu „Baltic Pride 2019“ eitynių atveju, nepateikia nuorodų į susidorojimą⁶⁴. Vis dėlto, toks komentaras yra traktuojamas kaip pavojingas pagal nutylėjimą.

Islandijos nacionalinių teismų sprendimuose nėra pateikiamos nuorodos į socialines įtampas, komentaras neapibūdinamas kaip nekultūringas, kas yra būdinga Lietuvos teisinei sistemai – instituciniu autoritetu įtvirtinti diskriminacija grįstą informaciją. Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą arba išteisinamasis nuosprendis byloje dėl neapykantos kalbos skleidimo netiesiogiai gali būti įvardijamas kaip neapykantos kalbą normalizuojantis veiksmas, nes nebaudžiamumo už nusikaltimą suvokimas veikia skatinančiai. Būtent tai ir buvo pažymėta EŽTT byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą.

2014 metais du jauni vyrai viešai socialinio tinklo Facebook paskyroje paskelbė bučinio nuotrauką. Nuotrauka sulaukė apie 800 komentarų, kurių didžioji dalis buvo užgaulaus, niekinančio, neapykantą skatinančio pobūdžio. Šios bylos aplinkybės yra beveik analogiškos aukščiau aprašytam atvejui: neapykantos komentarai savo pobūdžiu (vartota leksika) yra panašūs⁶⁵, nerašyti sistemingai, o komentarai nacionalinės justicijos buvo įvertinti kaip nekultūringi.

Atsižvelgdamas į visą turimą medžiagą EŽTT konstatavo, kad neapykantą kurstantys komentarai, įskaitant atvirus fizinių asmenų raginimus smurtauti prieš pareiškėjus ir apskritai homoseksualių asmenų bendruomenę, buvo paskatinti netolerantiško požiūrio į šią bendruomenę. Taip pat ir tai, kad pats diskriminacinis požiūris buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios atitinkamos valdžios institucijos neįvykdė savo pozityviosios pareigos veiksmingai ištirti, ar komentarai dėl pareiškėjų seksualinės orientacijos buvo neapykantos ir smurto kurstymas. Tai patvirtina, kad menkindamos šių komentarų keliamą pavojų valdžios institucijos mažų mažiausiai toleravo šiuos komentarus. Tokiais argumentais EŽTT konstatuoja institucinio atsako į neapykantos kalbos komentarus netinkamumą ir nepakankamą neapykantos kalbos, kaip reiškinių, suvokimą.

EŽTT taip pat atkreipė dėmesį į faktą, jog jeigu tokie komentarai, kokie buvo išsakyti pareiškėjų atžvilgiu, nekurstė ne smurto tik, bet ir neapykantos dėl seksualinės orientacijos, sunku įsivaizduoti, kokie teiginiai kurstyti.

Sprendime taip pat nurodyta, kad byla yra susijusi su atvirais raginimais vykdyti išpuolius prieš pareiškėjų fizinį ir psichinį vientisumą, nuo kurių turi saugoti baudžiamoji teisė. Baudžiamoji teisė (BK 170 straipsnyje nurodyta apsauga), EŽTT vertinimu, byloje netaikyta dėl Lietuvos teisėsaugos institucijų diskriminacinio požiūrio į problemą. EŽTT taip pat nurodė, kad atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes (komentarų pobūdį), reikalavimas, jog būtų panaudotos kitos teisinės gynybos priemonės, yra aiškiai nepagrįstas ir sumenkina ginčijamų komentarų rimtumą.

⁶⁴ „Pidarastai degint jus reik“; „burn them“; „Nužudykit gėjus“; „susaudyt visus nx situs issigimelius blet nevisprociai“; „Reikia antro Hitlerio ,kad tokius isvalytu is visuomenes“; „degint pyderus nx israut organus sukabint ant medziu pauksiam valgyt kirst galvas gejam“.

⁶⁵ Vimtelsiu, kastruot ar degint tokius, pasigydykit asilai, tik sakau“; „Jei jau gimet isgamom ir turit liga, eikit pasislepe rusiuose ka norit ir darykit pyderastai. Bet musu grazios visuomenes, kuria uzaugino mama ir tetis ir vyrai buciuoja moteris, o ne badosi spagom tarpusavyje – nesugadinsit. As labai nuosirdziai tikiuosi kad kazkuriam is jusu einant gatve atitrenks galva kazkas ir atpurtyt smegeneles.“; „Supisti pietai per siuos pyderastus, leistu visus iki vieno issaudyciau“; „Urodai!!!!!! I duju kameras abu“; „Ei pyderai medaus menesio kelione nupirksiu nasaram y krematoriuma.“; „Kurwa pydarai blt, dekit pragare siuksles“; „Pydarastus and lauzo ...“; „Eik tu nahui... Gėjai jūs supisti, jus naikint nx“; „Tuom kad jus pydarasai esat ir vaikai mato tokias ft issigimeli, galėjo Hitleris ne tik žydus deginti“; „Sudeginti piderastus ku*va“; „Gaidžiai! Ant laužo kurvas!“; „Eik to nahui krw nusizudykit piderai“; „Šetone prašau duok man leidimą daužys tokiem galvas į sienas“; „Oj kurwa pidaras puski It nedares gedos wisgaidy tu krw jabanas galwa po masina pakist ir sniurais suka tu kwr jabanas“; „Zudyt ...“ ir pan.

3.6. Pozityvus pokytis

2020 m. spalio 8 d. Vilniaus apygardos prokuratūros vyriausiasis prokuroras, remdamasis EŽTT sprendimuose Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą ir Carl Jóhann Lilliendahl prieš Islandiją įtvirtintu teisės aiškinimu, nutarimu panaikino pirmiau aprašyto proceso metu ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro priimtus nutarimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl komentarų, paskleistų socialinėje medijoje (Facebook, YouTube) apie „Baltic Pride 2019“ ir pradėjo ikiteisminį tyrimą.

Vyriausiasis prokuroras atnaujindamas procesą nubrėžė naujas, nuo ankstesnio aiškinimo nukrypstančias, BK 170 straipsnio normos taikymo gaires. Visų pirma, neapykantą kurstantys homofobiniai komentarai, įskaitant atvirus fizinių asmenų raginimus smurtauti prieš homoseksualių asmenų bendruomenę, yra paskatinti netolerantiško požiūrio į šią bendruomenę. Todėl esant tiesioginiam grasinimui susidoroti, taip pat už pasakymus, kuriais tyčiojama ar niekinamos seksualinės mažumos, būtina taikyti baudžiamosios teisės priemones. Antra, išpuoliai internete prieš seksualinės mažumas yra pasiekę atitinkamą sunkumo laipsnį, kad už juos būtų taikomos baudžiamosios teisės priemonės.

Vieno neapykantą kurstančio komentaro internete pakanka baudžiamosios teisės priemonių taikymui, ypač jeigu komentare teigiama, kad pažeidžiami asmenys ar jų grupės turi būti žudomi arba aptariami jų nužudymo būdai. Todėl tam, kad asmuo būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už neapykantą skleidžiantį komentarą, nebūtina, jog asmuo neapykantos komentarus rašytų sistemingai. Tokių komentarų skaičius gali būti aplinkybė, lemianti nusikaltimo sunkumą arba kaltininko baudžiamosios atsakomybės mastą, tačiau tai nėra nusikaltimo, numatyto BK 170 straipsnyje, sudėties požymis. Trečia, tokiais atvejais baudžiamoji atsakomybė turi būti taikoma kaip ultima ratio, tačiau civilinės teisės priemonės nėra pakankamos. Menkindamos tokių komentarų pavojingumą teisėsaugos institucijos juos toleruoja, o šių institucijų abejingumas prilygsta pritarimui neapykantos nusikaltimams.

Taigi vertinant ikiteisminio tyrimo atnaujinimo argumentaciją matyti BK 170 straipsnio 2 dalies taikymo pokytis, skirtumas nuo anksčiau LAT suformuotų teisės aiškinimo taisyklių dėl normos dispozicijoje išdėstytų veikų tenkinimo aplinkybių. Baudžiamosios atsakomybės taikymas praplečiamas – didesnė neapykantos kalbos apimtis patenka į baudžiamosios teisės taikymo sritį. Nebetaikomas sistemingumo reikalavimas, kuris parodo neapykantos sklaidos baudžiamumą, bet kriminalizuojamo veiksmo mastą ir dėl masto kylančią atsakomybės proporciją. Be to, nėra absoliutinas sklaidžiamos informacijos lakoniškumas. Svarbu pažymėti, kad šiame nutarime neapykantos kalbos reiškiny s pirmiausia yra vertinamas kaip aktuali visuomenės problema, tai nebėra saviraiškos laisvės „pilkoji zona“ (nekultūringa kalba ar pan.), nebekeliamas asmens, sklaidžiančio neapykantos kalbą, nuovokumo klausimas, abejojant, ar asmuo, menantis susidorojimą su mažumomis arba jų atstovu, suprantas savo pavojingą veikimą. Galiausiai, vyriausiasis prokuroras akcentuoja institucijų pasyvumo neapykantos reiškinių atžvilgiu reikšmę – neapykantos sklaidos nebaudžiamumas laikomas pritarimu neapykantai arba jos sklaidos normalizavimui.

3.7. Žurnalistų etikos inspektorius tarnybos indėlis neapykantos kalbos prevencijos srityje

ŽEIT užtikrina žmogaus teisių apsaugą visuomenės informavimo priemonėse. ŽEIT vaidmuo kovoje su neapykantos sklaida yra trilypis. Pirmiausia, tai ekspertinė funkcija. ŽEIT dalyvauja ikiteisminiuose ir teisminiuose tyrimuose pateikdama viešosios informacijos vertinimą dėl jos priskyrimo neapykantą įstatymuose nustatytais pagrindais kurstančios kalbos kategorijai.

Antra, neapykantos kalbos šalinimas komunikuojant tiek su socialinės žiniasklaidos, tiek su naujienu portalų platformomis, nurodant neapykantos kalbos šaltinius bei prašant tam tikrą informaciją pašalinti. Taip pat šviečiamoji projektinė veikla, orientuota į kovos su neapykantos kalba viešojoje erdveje, rekomendacijų teikimas ir ŽEIT veikla viešosios komunikacijos srityje aktualizuojant neapykantos kalbos neigiamą įtaką viešajai erdvei.

Trečia, tiriamoji funkcija. Jos vykdymas užtikrinamas per atliekamus tyrimus Žurnalistų etikos inspektoriaus iniciatyva. Priimtais sprendimais viešosios informacijos rengėjams (skleidėjams), taip pat visuomenei yra aiškinamas neapykantos reiškinys, diskriminacija ar stereotipais grįstos kalbos neigiama įtaka viešajai erdvei ir visuomeniniams procesams – lygiateisiškumo užtikrinimui ir pažeidžiamų asmenų ar bendruomenių orumui. Kai kuriais, kaip antai „ŽEIT praktikos studija“ skyriuje pateiktu, atvejais ŽEIT surinkta medžiaga perduodama vertinti teisėsaugos institucijoms. Kalbant apie šią ŽEIT funkciją svarbu pabrėžti, jog Vilniaus apygardos prokuratūros vyriausiojo prokuroro priimtas nutarimas atnaujinti ikiteisminį tyrimą pagal ŽEIT skundą – tai pirmieji žingsniai, nulemti supranacionalinio teismo sprendimų, parodantys baudžiamosios justicijos ir teisėsaugos institucinį įsitraukimą į kovą su neapykantos kalba. Taip pat tai būtinos prielaidos neapykantos kalbos reiškinio kriminalizavimo bei esminio neapykantos kalbos reglamentavimo pokyčiui.

3.2. skyrelyje aprašytas pavyzdys laiduoja neapykantos kalbos instituto ir neapykantos kalbos per se apibrėžimo aiškumo atsiradimą. Po ankstesniuose skyriuose aptartų EŽTT sprendimų priėmimo, Lietuvos teisinė sistema disponuoja ir gali remtis supranacionaliniais, didelę juridinę turinčiais šaltiniais, kurie parodo šalyje egzistuojančios pozicijos į neapykantos kalbos reiškinį neteisingumą, ribotą jo supratimą. Verta pastebėti, kad po minėtų EŽTT sprendimų priėmimo Lietuvoje matomas neapykantos kalbos reiškinio problematikos suvokimo paradigmos teigiamas poslinkis pažeidžiamų asmenų ir jų grupių teisių apsaugos srityje.

4.1. Diskriminacija

Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas diskriminaciją apibrėžia kaip „tiesioginę ir netiesioginę diskriminaciją, priekabiavimą, nurodymą diskriminuoti lyties, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu“⁶⁶. Kitaip tariant, jeigu asmenų teisės yra apribojamos ar jiems yra teikiamos privilegijos dėl prieš tai išvardytų pagrindų, tai yra laikoma diskriminacija.

Diskriminacija gali pasireikšti skirtingose gyvenimo srityse, ji būna įvairių formų, kartais atsiranda ir be sąmoningo ketinimo diskriminuoti. Dažnai diskriminacijos išraiškos atsiranda tais atvejais, kai asmenys yra vertinami vadovaujantis išankstinėmis neigiamomis nuostatomis ar stereotipinėmis prielaidomis, kurios yra grindžiamos asmens tapatybės bruožais, tokiais kaip rasė, tautybė, religija ar tikėjimas, lytis, lyties tapatybė, seksualinė orientacija, negalia, ar kita⁶⁷. Todėl siekiant sumažinti diskriminacijos egzistavimą ir jos toleravimą visuomenėje, švietimas, tikslinė prevencinė veikla ir informavimas yra ypatingai svarbios priemonės.

Diskriminacija gali sukurti palankią terpę neapykantos nusikaltimų egzistavimui, tačiau diskriminacija savaime nėra neapykantos nusikaltimas. Nepaisant to, reikšminga suprasti sąsają tarp išankstinių neigiamų nuostatų egzistavimo ir diskriminacijos apraiškų prieš tam tikras visuomenės grupes bei neapykantos kurstymo.

4.2. Išankstinių neigiamų nuostatų, diskriminacijos ir neapykantos kalbos santykis

Siekiant geriau suprasti, iš kur kyla neapykantos kalba, galima pasitelkti socialinės psichologijos mokslą, aiškinantį stereotipų ir išankstinių nuostatų atsiradimą. Stereotipai, kaip tam tikri iš anksto sukurti „proto vaizdiniai“⁶⁸, padeda žmonėms apdoroti išorinę informaciją, geriau suprasti aplinką ir lengviau orientotis joje. Kartais vadovavimasis stereotipais tai pat gali reikšti ir vadovavimąsi išankstinėmis neigiamomis nuostatomis apie socialinę aplinką ir tam tikras visuomenės grupes. Išankstinės nuostatos, stereotipai bei asmenų ir (ar) jų grupių kategorizavimas (pavyzdžiui, skirtis tarp „savas“ ir „svetimas“) dažnai yra pasitelkiami susidūrus su „kitoniškumu“, gali kilti iš nežinojimo, įtarumo ar baimės.

Pavyzdžiui, 2019 metais atliktos reprezentatyvios visuomenės nuostatų apklausos duomenys atskleidė, kad Lietuvos gyventojų nuomonė apie imigrantus „paprastai yra susikuriama ne iš asmeninės patirties, o iš įvairių žiniasklaidos priemonių“⁶⁹. Daugiau nei pusė apklaustųjų (52,2 %) teigė, kad jie nematė, negirdėjo ir nebendravo su imigrantais, kuriems Lietuvoje buvo suteiktas prieglobstis (pabėgėliai ir papildomos apsaugos gavėjai), 37,7 % neteko jokia forma susidurti su imigrantais, kurie Lietuvoje pasiprašė prieglobsčio, o 40,6 % – su imigrantais, kurie Lietuvoje dirba aukštos kvalifikacijos darbu⁷⁰.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (Nr. IX-1826, 2003 m. lapkričio 18 d.), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522/asr>.

⁶⁷ „Kas yra diskriminacija“, Žmogaus teisių gidas, žiūrėta 2020 m. gruodžio 7 d. <https://www.zmogaussteisiugidas.lt/lt/temos/diskriminacija/kas-yra-diskriminacija>.

⁶⁸ Fedor, Cătălin-George, „Stereotypes and Prejudice in the Perception of the ‘Other’“, *Procedia - Social and Behavioral Sciences, LUMEN 2014 - From Theory to Inquiry in Social Sciences*, Iasi, Romania, 10-12 April 2014, 149 (September): 321–326 p. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.08.257>.

⁶⁹ Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas, „Visuomenės nuostatų apklausa 2019“.
http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-apklauso-rezultatai_20191.pdf

⁷⁰ Ibid 8.

Tai nereiškia, kad vien tik vedami nežinojimo ar įtarumo „kitam“ žmonės savaime ima kurstyti neapykantą⁷¹. Vis dėlto, informuotumo trūkumas, tam tikras socialinis ir (ar) kultūrinis uždaramas gali lemti neigiamų stereotipų vyravimą ir tolimesnį jų įsitvirtinimą, o šie, savo ruožtu, prisidėti ir prie kitų neapykantos incidentų.

Pati neapykanta motyvuotų nusikaltimų (tiek neapykantos kalbos, tiek fizinių išpuolių) samprata išsamiausiai buvo konceptualizuota po Antrojo pasaulinio karo. Tuo metu skirtingos disciplinos mėgino paaiškinti galimas Holokausto atsiradimo priežastis. Vienas iš pamatinių šios srities mokslinių tyrimų išplėtotas 1954 metais Gordon Allporto, tyrinėjusio išankstinių nuostatų fenomeną⁷². Pasak G. Allporto, priešiškas požiūris (t. y. išankstinis nusistatymas prieš asmenį ar žmonių grupę) „priešinasi faktams ir nepaiso tiesos bei sąžiningumo“⁷³. G. Allportas teigė, kad neigiami išankstiniai nusistatymai, prasidedantys ne nuo pačios „griežčiausios“ formos, gali peraugti ir į ekstremalesnes išankstinių nuostatų formas. Šį fenomeną gerai paaiškina jo sudaryta skalė, atspindinti procesą bei pavojų, kurį gali sukelti laiku neužkardytos netolerancijos apraiškos:

1. Žodiniai išpuoliai (neapykantos kalba);
2. Vengimas;
3. Diskriminacija;
4. Fizinės atakos;
5. Masinis žudymas (pavyzdžiui, Holokaustas).

Tiek G. Allporto, tiek ir tolimesni šios srities tyrimai parodė, kad neapykantos kurstymas neegzistuoja vakuume. Socialinė, kultūrinė ir politinė aplinka daro reikšmingą įtaką viešojo diskurso formavimui. Filosofė Hannah Arendt, buvusi vieno iš Holokausto architektų, Adolpho Eichmanno, teismo liudininke, priėjo žymiaja tapusią išvadą apie „blogio banalumą“. Pasak H. Arendt, „blogis kyla ne iš piktos valios“, bet žmonės gali priimti blogus sprendimus dėl savo pačių mąstymo ydų ir ypatingai, kada šiomis ydomis pasinaudoja „despotiškos politinės sistemos“⁷⁴. Sveikoje demokratijoje, kur yra gerbiamos ir užtikrinamos žmogaus teisės bei vadovaujamosi teisės viršenybės principu, svarbu garantuoti ir lygybės bei nediskriminavimo principus. Šių principų užtikrinimui ypatingai svarbus efektyvus ir iniciatyvus lygybės institucijų veikimas, visuomenės pasitikėjimas jomis bei tinkamas visuomenės švietimas.

Neigiamos išankstinės nuostatos apie skirtingas visuomenės grupes egzistuoja ir Lietuvos visuomenėje. Tiek Lietuvos, tiek ir Europos Sąjungos mastu⁷⁵ atliktos visuomenės nuomonės apklausos ir socialinės distancijos tyrimai rodo, kad Lietuvos visuomenė yra gana uždara, dažnai „kitokius“ asmenis vertinanti su įtarumu ir siejanti asmenis iš kultūriškai tolimesnių terpių, pirmiausia, su grėsmėmis⁷⁶. Reprezentatyvios visuomenės nuostatų apklausos jau ne vienerius rodo, kad Lietuvoje nepalankiausiai vertinama etnine grupe išlieka romai⁷⁷. Naujausios (2019 metų) apklausos rezultatai atskleidė, kad net 63 % apklaustųjų nenorėtų gyventi kaimynystėje su romų tautybės asmenimis, 38,7 % – nenorėtų dirbti vienoje darbovietėje, o 65 % – nenorėtų išnuomoti būsto⁷⁸. Tuo tarpu 36 % respondentų nenorėtų gyventi kaimynystėje su musulmonu, 24,4 % – dirbti vienoje darbovietėje, išnuomoti būsto nepageidautų 36,8 % apklaustųjų⁷⁹. Diskriminaciją Europoje matuojančio „Eurobarometro“ duomenys

⁷¹ Kristina Normantaitė, „Kur yra riba tarp saviraiškos laisvės ir neapykantos kurstymo?“, VU naujienos, 2019 m. gegužės 17 d., <https://naujienos.vu.lt/kur-yra-riba-tarp-saviraiskos-laisves-ir-neapykantos-kurstymo/>.

⁷² Gordon Allport, „The Nature of Prejudice“, 1954.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Will Buckingham et al., „Filosofija“ 2016, 272 p.

⁷⁵ Europos Komisija, „Special Eurobarometer 493: Discrimination in the EU“, 2019, <https://data.europa.eu/euodp/en/data/publisher/commu>.

⁷⁶ Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas.

<http://www.ces.lt/veikla-2/ziniasklaidos-stebesena/visuomenes-nuomones-apklauso/>

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas.

http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-apklauso-rezultatai_20191.pdf.

⁷⁹ Ibid.

taip pat atskleidžia Lietuvoje išliekančią diskriminaciją skirtingų etninių, tautinių ir religinių grupių bei LGBT asmenų atžvilgiu⁸⁰. Pavyzdžiui, su teiginiu „ar jums būtų priimtina, kad gėjus, lesbietė ar biseksualus asmuo užimtų aukščiausią renkama politinį postą“ Lietuvoje sutinka viso labo 26 % apklaustųjų, kai tuo tarpu ES vidurkis siekia 64 %⁸¹.

Visuomenės nuomonės apklausų duomenys atspindi ir bendruomenėse vyraujančias nuotaikas. Ilgalaikis sisteminės diskriminacijos ir socialinės atskirties patyrimas gali lemti „susitaikymą“ su egzistuojančia padėtimi: savo identiteto atsisakymą arba slėpimą, viešų vietų vengimą ir nuolatinį nesaugumo jausmo patyrimą. Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo rezultatai parodė, kad romai, žydai, kitos rasės ir islamą išpažįstantys asmenys viešose vietose dažnai „jaučia įtampą ir nesaugumo jausmą“⁸². Viešose erdvėse jausdamiesi nesaugūs ir nenorėdami į save atkreipti dėmesio, skirtingų etninių ir (ar) religinių bendruomenių nariai vengia dėvėti jų tautybę ar religiją identifikuojančius drabužius⁸³. Todėl bendruomenės ne tik yra atribojamos nuo visaverčio gyvenimo visuomenėje, bet kartu yra pažeidžiamos ir pamatinės žmogaus teisės, kaip kad teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę⁸⁴.

Neigiamų išankstinių nuostatų vyravimas tiesiogiai neigiamai paliečia skirtingas visuomenės grupes. Bendruomenių tyrime dalyvavę įvairių bendruomenių atstovai teigė dažnai jaučiantys „prietrus ir išankstinį nusistatymą“⁸⁵ iš kitų visuomenės narių. Siekiant sumažinti neigiamų stereotipų, prietarų, išankstinių neigiamų nuostatų ir diskriminacijos bei neapykantos kurstymo egzistavimą, lygybės institucijos gali reikšmingai prisidėti aktyviai dalyvaudamos viešojoje šių fenomenų užkardymo politikoje.

4.3. Lygybę užtikrinančių institucijų mandatas

Lietuvoje lygių galimybių užtikrinimą prižiūri Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (toliau – ir LGKT). Savo veikloje LGKT vadovaujasi dviem diskriminaciją apibrėžiančiais įstatymais: Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymu⁸⁶ bei Lygių galimybių įstatymu⁸⁷. Vadovaujantis Lygių galimybių įstatymu, LGKT veiklos sritys apima:

- apsaugą nuo diskriminacijos;
- švietėjišką, prevencinę veiklą, lygių galimybių užtikrinimo sklaidą;
- diskriminacijos atvejų ir diskriminacijos padėties vertinimą;
- pasiūlymų teikimą dėl teisės aktų tobulinimo ir lygių teisių įgyvendinimo politikos prioritetų;
- ryšių palaikymą su Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių institucijomis ir įstaigomis, tarptautinėmis organizacijomis;
- Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencijos įgyvendinimo kontrolės vykdymą.

⁸⁰ Europos Komisija, „Special Eurobarometer 493: Discrimination in the EU“, 2019, <https://data.europa.eu/euodp/en/data/publisher/commu>.

⁸¹ Ibid.

⁸² Labanauskas, 83.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 10 straipsnis. https://www.echr.coe.int/documents/convention_lit.pdf.

⁸⁵ Labanauskas, 82.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas (Nr. XII-2767, 2016 m. lapkričio 8 d.), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/d6ed8e50a74a11e68987e8320e9a5185>.

Kai kuriose ES valstybėse narėse lygybę užtikrinančių įstaigų įgaliojimai taip pat apima ir kovą su neapykantos nusikaltimais ir neapykantą kurstančiomis kalbomis. Europos Komisijos rekomendacijoje dėl lygybės įstaigoms taikomų standartų nurodoma, kad šių įgaliojimų išplėtimas yra ypatingai svarbus „siekiant užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinamas Tarybos pamatinis sprendimas dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis“⁸⁸. Tarptautiniu mastu pripažįstant, kad neapykantos kurstymo ir neapykantos nusikaltimų fenomeno vyravimas Europoje auga, Europos lygybės įstaigų standartai rekomenduoja išplėsti jų įgaliojimus, kaip vieną iš veiklos sričių įtraukiant ir kovą su neapykantos kurstymu⁸⁹. Antrojoje Europos Komisijos pateiktoje rekomendacijoje dėl lygybės įstaigų įgaliojimų nurodoma, kad:

„Valstybės narės turėtų apsvarstyti galimybę praplėsti lygybės įstaigų įgaliojimus, kad bet kokios draudžiamos diskriminacijos atžvilgiu šie įgaliojimai apimtų užimtumą ir profesinę veiklą, galimybę naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimą bei paslaugų teikimą, švietimą, socialinę apsaugą ir socialines lengvatas, įskaitant neapykantą kurstančias kalbas, susijusias su šiais pagrindais šiose srityse.“

Europos Komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI) savo rekomendacijose⁹⁰ taip pat atkreipia dėmesį į lygybės institucijų mandato plėtrą ir siūlo aktyviau įtraukti lygybės skatinimo, diskriminacijos ir netolerancijos užkardymo veiklas, įskaitant ir struktūrinės diskriminacijos ir neapykantos kalbos prevenciją⁹¹.

Vadovaujantis tarptautinių institucijų rekomendacijomis, Europos lygybės įstaigų tinklas (EQUINET) atliko analizę, kuri parodė, kad lygybę užtikrinančios institucijos Europos Sąjungoje iš tiesų teikia vis didesnę prioritetą kovai su neapykantos kalba, „atsižvelgiant į jos paplitimą ir plėtrą bei polinkį sukelti diskriminaciją ir priekabiavimą“⁹². Nepaisant to, kad instituciniai įgaliojimai ir išteklių skiriasi, valstybės narės dirba neapykantos kalbos prevencijos srityje: prisideda prie bylų nagrinėjimo, atlieka tyrimus, rengia rekomendacijas viešosios politikos klausimais, skatina gerąsias praktikas, atlieka šviečiamąsias veiklas, informuoja visuomenę apie neapykantos kalbos pavojus⁹³.

Europos lygybės įstaigų tinklas taip pat pabrėžia, kad lygybės institucijos turėtų plėtoti savo veiklą ugdydamos sąmoningumą, organizuodamos informacines kampanijas asmenims ir asmenų grupėms, kurios dažniausiai patiria diskriminaciją ar netoleranciją⁹⁴. Vienas iš esminių žingsnių siekiant sėkmingo šio tikslo įgyvendinimo yra informacijos sklaida apie lygias galimybes, neapykantos kurstymą bei jo atpažinimą viešojoje erdvėje ir kitus neapykantos nusikaltimus, o kartu ir juos reguliuojančius įstatymus bei šiose srityse dirbančias institucijas.

Galima sakyti, kad Lietuvoje veikiančios ombudsmenų institucijos – LGKT ir ŽEIT – „dalijasi“ diskriminacijos užkardymo mandata. Atlikdamos skirtingas, įstatymų⁹⁵ apibrėžtas funkcijas, abi ombudsmenų įstaigos reikšmingai prisideda prie diskriminacijos ir nepakantumo išraiškų mažinimo

⁸⁷ Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (Nr. IX-1826, 2003 m. lapkričio 18 d.), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522/asr>.

⁸⁸ Komisijos rekomendacija (ES) 2018/ 951 - 2018 m. birželio 22 d. „Dėl lygybės įstaigoms taikomų standartų“. 2018, 8, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0951&from=EN>.

⁸⁹ EQUINET, 2018.

⁹⁰ Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI), „General Purpose Recommendation No. 2 (revised) on equality bodies of 2017“, <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-/16808b5a23>

⁹¹ Ibid.

⁹² EQUINET, 9.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI), 2017.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (Nr. IX-1826, 2003 m. lapkričio 18 d.) <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522/asr>; Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas (Nr. I-1418, 1996 m. liepos 2 d.), <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.065AB8483E1E/asr>.

viešojoje erdvėje. ŽEIT tikslas – užtikrinti, kad skelbiama viešąja informacija būtų gerbiamos žmogaus teisės ir laisvės. Be kitų funkcijų, atlikdama stebėseną bei ekspertinį vertinimą⁹⁶, ŽEIT atsako už skundų dėl neapykantos kalbos tyrimą, kai šie yra susiję su viešąja informacija (daugiau žr. 3.7 skyrelyje). O LGKT stiprina visuomenės informuotumą apie neapykantos kalbą ir jos keliamus pavojus per švietėjišką, prevencinę ir lygių galimybių užtikrinimo sklaidą.

Norint efektyviai kovoti su neapykantos kalba, žmogaus teises užtikrinančioms institucijoms reikšminga skatinti ir visuomenės supratimą, kad kasdieniai susidūrimai su diskriminacija ir (ar) nepakantumo išraiškomis nėra įprastos patirtys, su kuriomis reikia tiesiog susitaikyti. Vienodai svarbus darbas ir su plačiąja visuomene. Gerosios praktikos pavyzdžiai rodo⁹⁷, kad įvairiapusis švietimas žmogaus teisių srityje, lygių galimybių ir nediskriminavimo skatinimas, kontrarinių (neapykantai) pasakojimų (angl. counter-narratives) kūrimas, glaudus darbas su žiniasklaidos priemonėmis ir kitomis lygybę užtikrinančiomis institucijomis veiksmingai prisideda prie neapykantos sklaidos mažinimo ir padeda visuomenei geriau atpažinti neapykantos kalbos atvejus viešojoje erdvėje.

---

⁹⁶ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, 50 str. „Inspektoriaus kompetencija“.

⁹⁷ Pavyzdžiui, Europos Tarybos „No Hate Speech Youth Campaign“ iniciatyvos, <https://www.coe.int/en/web/no-hate-campaign/bookmarks-connexions>; „Facing Facts“ programa, <http://www.facingfacts.eu/>.

Efektyvus saviraiškos laisvę peržengiančios kalbos užkardymas yra sudėtinga ir daugialypė užduotis. Siekiant efektyviai prisidėti prie neapykantą skatinančios elgesio viešojoje erdvėje mažinimo, reikalinga ryžtinga atsakingų institucijų pozicija dėl neapykantos kalbos pavojingumo, tarptautinis ir nacionalinis tarpinstitucinis bendradarbiavimas bei koordinuoti ir į konkrečių tikslą orientuoti veiksmai.

Žmogaus teisių užtikrinimo institucijos Lietuvoje, įskaitant LGKT ir ŽEIT, savo veikla aktyviai siekia prisidėti prie neapykantos kalbos mažinimo ir efektyvaus bendradarbiavimo su kitomis atsakingomis institucijomis. Vis dėlto, tam, kad neapykantą kurstanti elgsena viešojoje erdvėje nevešėtų, reikia atsižvelgti į keletą reikšmingų rekomendacijų.

Nagrinėjant neapykantos kalbos atvejus privalu suprasti, kad tai žmogaus teises pažeidžiantis reiškinys, turintis neigiamų pasekmių tiek individualiems asmenims ir jų grupėms, tiek ir plačiajai visuomenei. Nors už neapykantos kurstymą Lietuvoje yra numatyta baudžiamoji atsakomybė, tai nereiškia, kad neapykantos kalbos problemos egzistavimo sprendimas turi būti koncentruojamas vienose rankose – priežiūros ir teisėsaugos institucijose, kadangi tai nėra pakankama intervencija. Be to, toks požiūris yra nukreiptas į pasekmes, beveik visiškai ignoruojant priežastis, kurios yra esminis neapykantos kalbos apraiškų veiksnys.

Norint efektyviai kovoti su neapykantos kalbos problema viešojoje erdvėje ir valstybėje apskritai, būtinas visuomenės švietimas ir prevencinių mechanizmų kūrimas. Trumpiau tariant, tinkamas požiūris į efektyvų atsaką neapykantos kalbai galėtų būti įvardijamas taip:

1. Neapykanta grindžiama saviraiška turi būti pripažįstama svarbia demokratinės valstybės problema, eskaluojančia lygybės principų pažeidimus.
2. Teisėsaugos institucijų vaidmuo neapykantos kalbos atžvilgiu turi būti aktyvus: išsamiai įvertinami visi nusikalstamos veikos požymiai ir efektyviai tiriami neapykantos nusikaltimus.
3. Turi būti vykdomas aktyvus ir įvairiapusis visuomenės švietimas apie žmogaus teises, diskriminaciją bei neapykantos kalbos reiškinį.

Atsižvelgiant į tai, siūlomos šios rekomendacijos skirtingoms institucijoms, galinčioms efektyviai prisidėti prie neapykantos kalbos mažinimo visuomenėje:

• Teisėsaugos institucijoms

Tiriant neapykantos kurstymo atvejus vadovautis naujausia EŽTT praktika, pavyzdžiui, bylose *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, *Carl Jóhann Lilliendahl prieš Islandiją* suformuluotomis taisyklėmis, įtvirtinančia, kad neapykantos kurstymas, įskaitant ir pavienius neapykantos kalbos atvejus internete, yra pakankamai pavojingas reiškinys, sukeliantis teises pasekmes.

• Vyriausybei

Siekiant kokybiškesnio pagalbos teikimo asmenims, nukentėjusiems nuo neapykantos kurstymo, rekomenduotina valstybės lygmeniu įkurti paramos nukentėjusiems tarnybą. Tarnyba, veikianti „vieno langelio“ principu, turėtų teikti įvairiapusę pagalbą nukentėjusiems – bendrąjį informavimą, teisinį ir emocinį konsultavimą, esant poreikiui – nukreipimą į kitas atsakingas institucijas.

- **Žmogaus teises ir lygybę užtikrinančioms institucijoms:**

Visuomenės nuomonės apklausos rezultatai parodė, kad plėsti visuomenės sąmoningumo didinimo ir informacines kampanijas apie neapykantos kalbos reiškinį ir jo daromą žalą ne tik atskiroms bendruomenėms, prieš kurias yra nukreipti komentarai, bet ir plačiai visuomenei apskritai yra ypatingai svarbu. Tam, kad šviečiamasis darbas būtų sėkmingas, svarbu plėtoti išsamias neapykantos kurstymo užkardymo strategijas ir veiksmų planus. Taip pat, plėtoti ir komunikacijos veiklas: kurti ilgalaikes strategijas, skatinančias neapykantos kalbos atpažinimą, kontrarinius (neapykantai) pasakojimus, aktyviai bendradarbiauti su kitomis atsakingomis institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis ir žiniasklaidos priemonėmis.

Nacionalinės žiniasklaidos reguliavimo institucijos turėtų aktyviai deklaruoti demokratijos ir žmogaus teisių užtikrinimo principus viešojoje erdvėje ir ugdyti pagarbos įvairovei kultūrą. Tam galima efektyviau pasitelkti bendrus etikos standartus ir elgesio kodeksus, skatinančius kokybišką žurnalistiką, įtraukumą, kritinių įgūdžių ugdymą žiniasklaidos priemonėmis ir informacinio raštingumo veikla bei švietimą žmogaus teisių srityje⁹⁸.

Į bendrąjį šviečiamąjį diskursą dėl turimo autoriteto galėtų įsitraukti ir teisėsaugos institucijos. Tokiu būdu būtų užtikrinama vieninga komunikacija apie žmogaus teisių apsaugą valstybės mastu. Neapykantos kalba turi būti aiškiai įvardinta neigiamu reiškiniu ne tik atskirų institucijų, orientuotų į žmogaus teisių apsaugą, bet ir teisėsaugos institucijų. Valstybės aktyvumas neapykantos deeskalacijos procesuose ir saviraiškos laisvę atribojant nuo neapykantos kalbos yra kertinis instrumentas sprendžiant neapykantos reiškinio problematiką.

- **Žiniasklaidos ir visuomenės informavimo priemonėms**

Žiniasklaida ir kitos visuomenės informavimo priemonės dažnai tampa platformomis, kuriose yra kurstoma neapykanta prieš tam tikras visuomenės grupes. Svarbu nepamiršti, kad žiniasklaida turi atsakomybę vadovautis žmogaus teisių principais ir gali aktyviai prisidėti sprendžiant neapykantos kurstymo problemą. Tam turi būti pasitelkiami efektyvūs savireguliaciniai mechanizmai, pavyzdžiui, etikos kodeksai, nurodantys aiškias komentavimo gaires vartotojams. Taip pat svarbu užtikrinti ir sklandų skundų priėmimo mechanizmą, kad į neapykantos kurstymo atvejus būtų greitai ir veiksmingai sureaguojama, o esant poreikiui – perduota teisėsaugos institucijoms tolimesniai tyrimui.

ŽEIT praktika bei atlikti visuomenės nuomonės apklausos rezultatai parodė, kad naujių portalų administratoriai, taip pat socialinių tinklų administratoriai, sudarę galimybę komentuoti, pašalina nedidelę dalį neigiamų komentarų. Todėl svarbu, kad pastarosios grupės subjektų atžvilgiu būtų aktualizuojama neapykantos kalbos problematika ir skatinama didesnė socialinė atsakomybė prieš visuomenę.

Žiniasklaidos priemonės turėtų stebėti komentarų skiltis bei efektyviai šalinti saviraiškos laisvę peržengiančius ir neapykantą kurstančius komentarus, rūpintis savo platformos higiena.

---

⁹⁸ EQUINET, 25.

